GOAIKKANAS – TIPPA

Gárrenjuhkama geahpedeapmi
Humalajuomisen vähentäminen

2007 - 2009

SámiSoster ry
Lydia Heikkilä

SámiSoster ry

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ 4

ČOAHKKÁIGEASSU 5

1. Johdanto 6

2. Toiminnan tavoitteet 8

MIKÄ NIMI SAAMEKSI? 8

ERITYISKYSYMYKSET 8

TAVOITTEET 9

KÄYTÄNNÖN TOIMINTATAVAT SAAMELAISALUEELLA 10

MIKÄ KOHDERYHMÄ? 11

ARVOPERUSTAT JA TOIMINNALLISET LÄHTÖKOHDAT 12

MITEN SOVITETAAN YHTEEN? 13

3. Järjestäytyminen ja laatukysymykset 14

YHTEISTYÖKUMPPANIT 15

OHJAUSRYHMÄ JA HANKETIIMI 16

LAATUKYSYMYKSET 17

4. Saamelaisalue toimintaympäristönä 18

5. Erityistehtävä: Saamelaiserityisyys ja kulttuurisensitiivinen päihdetyö 20

6. Hankkeen toteuttaminen 21

VUOSI 2007: suunnittelu, erityiskysymyksiin perehtyminen ja toiminnan käynnistäminen 21

VUOSI 2008: päihdetyön toimintamallin hahmottaminen ja julkisuuspuheen käynnistäminen 24

SEMINAARI 24

VERKOSTOITUMINEN 25

JULKISEN KESKUSTELUN AVAAMINEN 27

SAAMENKIELISEN PÄIHDEVIESTINTÄMATERIAALIN TUOTTAMINEN 28

VUOSI 2009: saamelaisalueen päihdetyön toimintamallin luominen, saamenkielisen materiaalin tuottaminen ja julkisen keskustelun ylläpitäminen 31

JULKISEN KESKUSTELUN EDISTÄMINEN....32

ALAN KEHITTÄMISTOIMINTA....34

SAAMENKIELINEN PÄIHDEVIESTINTÄMATERIAALI....35

7. Tulokset....36

7.1 Julkisen keskustelun käynnistäminen....38

7.2. Saamelaisalueen päihdetyön toimintamalli....42

8. Tuotokset....44

Saamenkielinen hiljaiset kysymykset –materiaali....44

Julkaisut....44

Raportit....44

Artikkelit, esitelmät, lehdistötiedotteet:....45

Osallistuminen koulutustilaisuuksiin ja alan kehittämisseminaareihin, joissa hanketta ja saamelaiserityistä näkökulmaa esitelty:....45

9. Arviointi....47

10. Juurruttaminen....47

11. Pohdinta - mitä opimme humalajuomisen vähentämistä?....48

OPPIMISEN PAIKKOJA JA OIVALLUKSIA....48

MIKÄ TEKEE HANKKEESTA TOIMIVAN?....50

LÄHTEET....52

TIIVISTELMÄ

Sininauhaliiton Humalajuomisen vähentämishankkeen (2007 – 2009) päätavoitteena oli löytää toimia humalajuomisen ja siitä yksilölle sekä lähiyhteisöön aiheutuvien haittojen vähentämiseksi. Hanke koostui kahdesta osahankkeesta, joista saamelaisalueen osahankkeen toteutti SámiSoster ry. Yhdistys ei ollut mukana hakemusvaiheessa, ja joutui muokkaamaan osahankkeen lähestymistapaa sekä negatiivisesti leimaavia ilmaisuja kohderyhmään paremmin sopiviksi. Osahanke sai nimekseen GOAIKKANS-projekti, ja sen tavoitteena oli: 1) luoda saamelaisalueelle toimintamalli, joka tähtää humalajuomisen vähentämiseen ja 2) käynnistää yleistä sekä ammatillista keskustelua saamelaisten päihdeongelmista osana pohjoisen syrjäseudun/paikallisyhteisöä. Erityistavoitteeksi asetettiin: nostaa esiin ja kiinnittää huomiota saamelaiskulttuurisiin erityistekijöihin päihdeongelmissa, niiden ehkäisyssä sekä hoidossa.

Tavoitteisiin pyrittiin vaikuttamalla päihteitä koskeviin asenteisiin ja tietoihin, tunnistamalla ja vahvistamalla päihdehaitoilta suojaavia tekijöitä ja pyrkimällä sitä kautta vaikuttamaan päihteiden käyttöön ja käyttötapoihin. Projektissa pyrittiin yhtäältä lisäämään saamelaisten mahdollisuuksia ja valmiuksia omaehtoiseen alkoholihaittojen vähentämiseen. Toisaalta pyrittiin virittämään paikallisen sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstön sekä muiden päihdetyötä tekevien tai päihdekysymyksiin asiakastyössään törmäävien viranomaisten ym. työntekijöiden puheeksi ottamisen käytäntöjä sekä edistämään moniammatillista verkostoitumista päihdekysymyksissä. Päähuomion kohteina olivat porosaamelaisen väestön tarpeet ja päihdetyötä tekevien henkilöiden saamelaiserityinen osaaminen.

Toimintamenetelmiksi valittiin avaintoimijahaastattelut ja henkilökohtaiset yhteydenpidot saamelaisalueen päihdetyötä tekeviin sosiaali- ja terveysalan toimijoihin, julkisissa tiedotusvälineissä esiintyminen, saamelaisalueen päihdetyön seminaarin järjestäminen, esitelmien pito ja aktiivinen osallistuminen alan ammatillisiin seminaareihin ja kehittämistilaisuuksiin, kirjoitustoiminta sekä paikallisten päihdetyön yhteishankkeiden ja –tapahtumien suunnittelussa avustaminen.

Goaikkanas-projekti toimi monessa mielessä pioneerityössä tuoden uusia näkökulmia ja toimintatapoja sekä käynnistäen muutosprosesseja niin saamelaisalueen, alueellisen kuin valtakunnallisen tason päihdetyössä. Lisäksi projekti oli mukana perustamassa yhteistyöelintä EU:n Pohjoisen ulottuvuuden terveyskumppanuuden (NDPHS) yhteyteen arktisten alkuperäiskansojen mielenterveys- ja päihdetyön koordinoimiseksi ja kehittämiseksi. Projektin yksi tärkeimmistä saavutuksista oli *kulttuurisensitiivisen näkökulman* esitteleminen. Tätä näkökulmaa ei aiemmin ole käsitelty päihdetyössä Suomessa. Projekti nosti esiin saamelaisten oikeudet ja tarpeet päihdetyössä käynnistäen rohkeasti yhteistyötä eri tason toimijoiden kesken. Tuloksena syntyi saamelaisalueen päihdetyön toimintamalli, joka sisälsi laajennetun ymmärryksen saamelaiserityisistä tarpeista päihdetyössä. Projekti toi myös julki saamenkielisen päihdeviestintämateriaalin täydellisen puuttumisen Suomessa, käynnisti Alkoholiohjelman materiaalin kääntämisen, saamenkielisen terminologian kehittämisen sekä tuotti kulttuuriset erityispiirteet huomioon ottavaa Hiljaiset kysymykset -aineiston ja toimintamallin varhaisvaiheen puheeksi ottamisen tueksi.

Avainsanat: kulttuurisensitiivisyys, päihdetyö, saamelaiset, varhaisvaiheen puuttuminen

ČOAHKKÁIGEASSU

Sininauhaliitto Gárrenjuhkama geahpedanprošeavtta (2007 – 2009) váldoulbmilin lei gávdnat doaimmaid, maiguin geahpedit gárrenjuhkama ja dan ovttaskas olbmui ja lagasbirrasii dagahan vahágiid. Prošeakta čađahuvvui guovtti oasis, main sámeguovllu oasseprošeavtta ollašuhtii SámiSoster rs. Searvi ii lean vel mielde prošeavtta ohcanmuttus ja šattai divodit oasseprošeavtta lahkonanvuogi ja muhtun steampalasti dajaldagaid heivet buorebut čuozáhatjovkui. Oasseprošeakta oaččui namman Goaikkanas-prošeakta, ja dan ulbmilin lei: 1) hábmet sámi guvlui doaibmanmálle, mas mihttomearrin geahpedit gárrenjuhkama ja 2) bidjat johtui ságastallama sihke almmolaš ja ámmátlaš dásis sámiid gárrenávnnasváttisvuođain oassin davi doaresbealguovlluid/báikkálaš servoširid. Earenomáš ulbmilin ásahuvvui: loktet ovdan ja giddet fuomášumi sámi kultuvrra earenoamášdahkkiide gárrenávnnasváttisvuođain, daid eastadeamis ja divššus.

Prošeavtta ulbmiliid geahččaledje joksat váikkuhemiin olbmuid jurddašanvuohkái ja dieđuide gárrenávdnasiin sihke veahkehemiin dovdát ja nannet dahkkiid, mat suddjejit gárrenávnnasvahágiin. Dáinna lágiin prošeakta geahččalii váikkuhit gárrenávdnasiid geavaheapmái ja geavahanvugiide. Prošeavttain geahččaledje lasihit sihke sámiid vejolašvuođaid ja válmmašvuođaid iešdáhtus geahpedit alkohola dagahan vahágiid. Nuppe dáfus prošeakta barggai nannet sáhkan váldima geavahagaid nu báikkálaš sosiála- ja dearvvasvuohtasuorggi bargiid go maiddái eará gárrenávnnasbarggus doaibmi virgeolbmuid ja eará bargiid gaskkas ja ovddidit máŋggaámmátlaš fierpmádagaid šaddama gárrenávnnasjearaldagain. Váldofuomášupmi čujuhuvvui boazosápmelaš olbmuid dárbbuide ja gárrenávnnasbargiid máhtu loktemii sámi oktavuođain.

Prošeakta válljii doaibmanvuohkin jearahallat suorggi guovddáš doibmejeddjiid ja doallat persovnnalaš oktavuođa sámeguovllu sosiála- ja dearvvasvuohtasuorggi gárrenávnnasbargiide. Doaibmanvugiide gulle maiddái prošeavtta ovdanbuktimat almmolaš dieđihangaskaomiin, sámeguovllu gárvvenávnnasbarggu seminára lágideapmi, ovdaságaid doallan ja aktiivvalaš oassálastin suorggi ámmátlaš semináraide ja ovddidandilálašvuođaide. Bargovugiide gulai maiddái prošeaktafáttás čállin ja báikkálaš gárrenávnnasbarggu oktasaš prošeavttaid ja dáhpáhusaid plánemis veahkeheapmi.

Goaikkanas-prošeakta doaimmai máŋgga ládje pionerabarggus buktimiin ođđa perspektiivvaid ja doaibmanvugiid ja bidjamiin johtui rievdadanproseassaid nu sámeguovllu go maiddái guovlolaš ja riikkadási gárrenávnnasbargui. Dasa lassin prošeakta lei mielde vuođđudeame ovttasbargoorgána EU:a Davi dimenšuvnna dearvvasvuođa ovttasbarggu (NDPHS) oktavuhtii árktalaš álgoálbmogiid mielladearvvasvuohta- ja gárrenávnnasbarggu kordinerema ja ovddideami várás. Prošeavtta oktan deháleamos olahussan lei *kultursensitiivvalaš perspektiivva* ovdanbuktin. Dát perspektiiva ii leat ovdal gieđahallon suopmelaš gárrenávnnasbarggus. Prošeakta loktii ovdan sámiid vuoigatvuođaid ja dárbbuid gárrenávnnasbarggus. Prošeakta buvttii maiddái albmosii, ahte sámegielat gárrenávnnasbargui gullevaš dieđihanmateriála váilu oalát Suomas, bijai johtui Alkohola-prográmma materiála jorgalahttima, sámegielat terminologiija ovddideami ja buvttadii kultuvrralaš iešvuođaid vuhtii váldi Jaskes gažaldagat -materiála árramuttu sáhkan váldima doarjjan.

Čoavddasánit: kultursensitiivvalašvuohta, gárrenávnnasbargu, sápmelaččat, árramuttus bisseheapmi

1. JOHDANTO

Sininauhaliiton Humalajuomisen vähentämishanke (2007 – 2009) koostui kahdesta osahankkeesta, joista toinen kohdistui Nilsiän matkailukeskukseen ja toinen saamelaisalueelle. Saamelaisalueen osahankkeen käynnistämiseen liittyi varsin värikkäitä vaiheita ja dramatiikkaa. Hankkeen suunnitteluvaiheessa ei Sininauhaliitosta oltu riittävästi yhteydessä saamelaisalueen toimijoihin eikä tunnettu kohdealuetta. Tämän seurauksena hankkeella ei ollut valmista yhteistyökumppania, eivätkä aluekohtaiset toimintatavat olleet yksityiskohtaisesti määriteltyjä tai kohteeseen soveltuvia. Pahinta kuitenkin oli se, että hankehakemus rakentui stereotyyppisiin kulttuurisiin käsityksiin saamelaisista ja sisälsi negatiivisesti leimaavia ilmauksia kohderyhmänä olevasta saamelaisesta poronhoitajaväestöstä. Hankehakemuksessa todettiin, mm. että ”porotalous on perinteisesti ollut erittäin alkoholimyönteistä”. Edelleen porotalous yhdistettiin suoraviivaisesti saamelaiskulttuuriin jättämättä mainitsematta, että merkittävä osa poronhoitajista on suomalaisia. Vaikuttamiskohdealueeksi oli määritelty: ”saamelaiskulttuurin ydintoimintaan, porotalouteen, liittyvän vahvan päihdekulttuurin uudelleen arvioimisen kehittäminen”. Tavoitteeksi oli asetettu ”porotalouteen syvään juurtuneen päihdemyönteisen toimintakulttuurin haittojen vähentäminen”. Saamelaiset kokivat nämä omaan kansaansa kohdistuvat negatiiviset yleistykset hyvin loukkaavina. Tämä oli osaltaan pahentamassa sitä lähtökohtaista asetelmaa, että alkoholiongelmista puhuminen koetaan saamelaisyhteisössä usein muutenkin vaikeaksi ja häpeälliseksi.

Sininauhaliitosta oli oltu yhteydessä Saamelaiskäräjien sosiaali- ja terveyslautakuntaan, mutta tämä taho ei toimenkuvan luonteensakaan vuoksi, voinut osallistua hankkeen toteuttamiseen. Osahankkeen toteuttajaksi sitoutettiin monien vaiheiden ja pitkien neuvottelujen kautta SámiSoster ry. SámiSoster on saamelainen sosiaali- ja terveysalan yhdistys, jonka tehtävinä ovat kansalaisjärjestötoiminta ja laaja-alainen kehittämistoiminta. Yhdistys toimii saamelaisten äänitorvena ja edunvalvojana, asiantuntijana, tiedon lisääjänä ja asenteisiin vaikuttajana. Yhdistyksen toimintaan kuuluvat hyvinvointiin ja syrjäytymisen ehkäisemiseen liittyvien kysymysten esille nostaminen ja auttamistoiminnan kehittäminen. Yhdistys on yli 10-vuotisen toimintansa aikana toteuttanut lukuisia erilaisia saamelaisten terveyttä ja hyvinvointia laaja-alaisesti käsitteleviä hankkeita. Yhdistyksen voimavarana on saamelaisyhteisön ja sen tapojen, arvojen sekä normimaailman läheinen tuntemus ja kunnioittaminen.

Osahankkeen syntyminen epäonnisten tähtien alla saatiin SámiSoster ry:n toimesta käännettyä lopulta menestykseksi. Tämä perustui pitkälti siihen, että yhdistys vaati ja sai luvan päättää itsenäisesti hankkeen konkreettisesta toteutuksesta ja prioriteeteista. Yhdistys hyödynsi omaa, vahvaa paikallisyhteisön tuntemusta, aiempaa kokemusta hanketyöstä sekä vuosikymmenien aikana syntynyttä verkostoaan. Yhdistys on paikallisen ja alueellisen tason toimijana hyvin tunnettu sekä luotettavana pidetty, ja sillä on erityistehtävänsä ja –osaamisensa vuoksi myös vahva asema valtakunnallisena sosiaali- ja terveysalan vaikuttajana. Yhdistys ei kuitenkaan ole aiemmin toteuttanut päihdetyöhön liittyvää hanketta. Päihde- ja mielenterveyskysymyksiin liittyvää toimintaa on yhdistyksessä pidetty tärkeänä, mutta niihin tarttuminen oli koettu vaikeaksi. Asioiden käsittelyä ovat vaikeuttaneet mm. yllämainitut, vallalla olevat negatiiviset stereotypiat saamelaisten

alkoholinkäytöstä, lestadiolaisen herätysliikkeen leimaaman raittiustyön perinne (voimakas tuomitseminen ja syyllistäminen) sekä saamelaisyhteisön normi, jonka mukaan perheen ja suvun ongelmista ei kuulu puhua julkisesti. Tämän hankeyhteistyön myötä yhdistys vihdoin joutui, ikään kuin pakon edessä, tarttumaan tähän asiaan, ja on viime lopuksi kiitollinen Sininauhaliitolle tästä eteenpäin potkimisesta.

SámiSoster ry:ssä hankkeen toiminta rakennettiin saamelaisen arvomaailman varaan ja kulttuuriset näkökulmat otettiin hankkeen toimintojen keskiöön. Hankkeessa päätettiin lähteä avoimesti ja asiallisesti käsittelemään juuri niitä asioita, jotka olivat alkuvaiheessa koituneet kompastuskiviksi tai vaikeuttaneet päihdekysymysten käsittelyä saamelaisyhteisössä. Julkisen keskustelun käynnistäminen aloitettiin kulttuurisesta stigmatisaatiosta ja negatiivisista stereotypioista. Lisäksi pyrittiin tarjoamaan uusinta pohjoismaista tutkimustietoa saamelaisten alkoholinkäytöstä. Samalla nostettiin esiin saamenkielisen ehkäisevän päihdeviestintämateriaalin täydellinen puuttuminen Suomessa ja muissa pohjoismaissa. Esim. Alkoholiohjelman materiaalia on käännetty suomen ja ruotsin ohella englannin, venäjän ja viron kielille mutta ei yhdellekään saamen kielelle. Myöskään mitään saamenkielisiä päihdepalveluja ei ole saatavilla Suomessa. Kuitenkin saamen kielilaki on ollut voimassa vuodesta 1992 lähtien ja uudistettu saamen kielilaki (2003) velvoittaa viranomaisia oma-aloitteisesti toteuttamaan saamenkielisten kielelliset oikeudet.

Saamelaisalueen osahankkeen budjetti oli varsin pieni, ja se mahdollisti vain osa-aikaisen toiminnan. Hankkeelle yritettiin saada lisärahoitusta eri tahoilta, mutta se ei lyhyellä aikavälillä onnistunut. Sen sijaan onnistuttiin saamaan jatkohanke, joka jatkaa käynnistettyjä toimintamuotoja. Koska saamelaisalueen osa-hankkeen aihealue ja lähtökohtatilanne olivat hyvin haastavat, SámiSoster ry päätti palkata työntekijäksi vahvan erityisosaajan. Lisäksi työskentely saamelaisalueella, jossa etäisyydet ovat pitkät ja väkeä vähän edellyttää hanketyöntekijältä suurta oma-aloitteisuutta ja itsenäistä toimintakykyä. Projektisihteeriksi palkattiin YTT Lydia Heikkilä, jolla on pitkäaikainen ja monipuolinen kokemus saamelaisyhteiskunnan eri puolien tutkimuksesta, saamen kielen taito sekä saamelaisyhteisön pitkäaikaisena jäsenenä syntynyt kulttuurinen ymmärrys ja vakiintunut asema. Näin toimien varmistettiin, että hankkeen suppeat resurssit saatiin mahdollisimman tehokkaasti hyödynnettyä ja hankkeen tavoitteet hyvin saavutettua.

SámiSoster ry ei ole Sininauhaliiton jäsenjärjestö. Yhteistyösuhteen luonne ja työnjako Sininauhaliiton Humalajuomisen vähentämisen hankkeen koordinaation kesken sekä suhteet toiseen osahankkeeseen neuvoteltiin hankkeen käynnistyessä. Samalla saamelaisalueen osahanke kastettiin GOAIKKANAS –nimiseksi. Nimi on pohjoissaamea ja se tarkoittaa ”tippaa”. Se kuvaa hankkeen tavoitetta, joka oli humalajuomisen vähentäminen. Lisäksi täsmennettiin saamelaisalueen osahankkeen toimintatavoitteet. Pääasiallisena tavoitteena oli hankehakemuksen mukaisesti julkisen keskustelun käynnistäminen ja saamelaisalueen päihdetyön toimintamallin kehittäminen. Erityiseksi kohderyhmäksi oli hankehakemuksessa määritelty saamelainen poronhoitajaväestö.

2. TOIMINNAN TAVOITTEET

Humalajuomisen vähentämishankkeen saamelaisosion yleiset toiminnalliset tavoitteet ja työskentelytavat työstettiin alkajaisiksi saamelaisalueen olosuhteita ja kohderyhmää vastaaviksi. Määrittelyssä hyödynnettiin SámiSoster ry:n asiantuntemusta ja pitkällistä kokemusta hanketyöstä saamelaisalueella ja saamelaisten keskuudessa, muiden keskeisten saamelaisten sosiaali- ja terveysalan toimijoiden sekä saamen kielen ammattilaisten asiantuntemusta. Määrittelyyn osallistuivat saamelaisalueen osahankkeen projektisihteeri Lydia Heikkilän ja koko hankkeen projektikoordinaattori Merit Lindénin lisäksi SámiSoster ry:n toiminnanjohtaja Ristenrauna Magga, Pohjois-Suomen Sosiaalialan osaamiskeskuksen, saamelaisyksikön suunnittelija Sari Guttorm, Saamelaiskäräjien sosiaali- ja terveyssihteeri Pia Ruotsala ja Saamelaiskäräjien kielitoimiston kieliturvasihteeri Siiri Jomppanen.

MIKÄ NIMI SAAMEKSI?

Saamelaisalueen osahankkeelle päätettiin antaa saamenkielinen nimi. Nimellä katsottiin olevan suuri merkitys. Siinä määritellään hankkeen päätavoite ja luodaan mielikuvaa hankkeesta sekä kohderyhmään päin että suhteessa julkisuuteen. Pitkällisen keskustelun tuloksena hanke kastettiin GOAIKKANAS –nimiseksi. Nimi on pohjoissaamea, ja se tarkoittaa ”tippaa”. Ideana oli kuvata humalajuomisen vähentämisen tavoitetta saamelaiskulttuuriin sopivalla tavalla, ja siitä lähtevällä symbolikielellä. Nimen tuli myös ilmentää hankkeen pääasiallisia tavoitteita löytää saamelaiserityisiä toimintatapoja, jotka tähtäävät humalajuomisen vähentämiseen. Vastaavasti pääasialliseksi lähtökohdaksi otettiin haittojen vähentäminen, eikä ehdoton täysraittiuden vaatimus. Nimeen liittyviä mielikuvia testattiin eri-ikäisten saamelaisten keskuudessa. Se sai pääosin myönteistä palautetta, ja todettiin käyttökelpoiseksi. Eräs haastateltava kuvasi nimen sisältämää myönteistä oivallusta osuvasti näin: ”Tippa… ai niin, että se riittäisi, jos ei ottaisi kuin tipan vain.”

ERITYISKYSYMYKSET

Toiminnan alkusuunnitteluun panostettiin erityisen huolellisesti siksi, ettei SámiSoster ry. ollut mukana hankkeen suunnitteluvaiheessa, eikä voinut vaikuttaa hakemuksen sisältöön. Lähestymistavalla ja tulokulmalla on tämän hankkeen kohdalla erityisen suuri merkitys, koska kyseessä on etninen vähemmistö ja alkuperäiskansa, jonka asema ei ole kaikin osin vakiintunut Suomen valtakunnan tasolla eikä paikallistasolla. Toisaalta vallalla oleva, stereotyyppinen kuva ”juoposta lappalaisesta” vaikeuttaa alkoholiin liittyvien kysymysten luontevaa käsittelyä. [Huom! Tässä yhteydessä käytetään tarkoituksella nimitystä ”lappalainen”, joka on ulkopuolisten saamelaisille antama nimitys.] Tämä, erityisesti viihde- ja matkailuteollisuuden ruokkima ja hyödyntämä, humoristiseksi mielletty presentaatio on koettu saamelaisten taholta loukkaavana ja alentavana yleistyksenä. Vaikka leimautuminen, negatiiviset mielleyhtymät ja asenteet ovat tärkeitä *aina* päihdeongelmista puhuttaessa, on ne tässä hankkeessa otettava entistä tarkemmin huomioon, ja noudatettava erityistä sensitiivisyyttä puhetapoja sekä merkitysyhteyksiä kohtaan. Lisäksi saamelaisten vähemmistöasemaan liittyvät erityistarpeet ja –oikeudet täytyy ottaa toiminnassa huomioon.

TAVOITTEET

Humalajuomisen vähentämisen hankkeen päätavoitteena oli löytää toimia humalajuomisen ja siitä yksilölle ja lähiyhteisöön aiheutuvien haittojen vähentämiseksi.

Saamelaisalueen osahankkeen tavoitteiksi määriteltiin:

1) luoda toimintamalli, joka tähtää humalajuomisen vähentämiseen ja

2) käynnistää yleistä sekä ammatillista keskustelua saamelaisten päihdeongelmista osana pohjoisen syrjäseudun/paikallisyhteisöä.

Erityistavoitteeksi asetettiin: nostaa esiin ja kiinnittää huomiota kulttuurisiin erityistekijöihin päihdeongelmissa, niiden ennaltaehkäisyssä sekä hoidossa.

Ehkäisevän päihdetyön laatukriteerien mukaisesti (2006) Goaikkanas-projektin tavoitteisiin pyrittiin vaikuttamalla päihteitä koskeviin asenteisiin ja tietoihin, tunnistamalla ja vahvistamalla päihdehaitoilta suojaavia tekijöitä sekä pyrkimällä sitä kautta vaikuttamaan päihteiden käyttöön ja käyttötapoihin. Projektissa pyrittiin yhtäältä lisäämään saamelaisten mahdollisuuksia ja valmiuksia omaehtoiseen alkoholihaittojen vähentämiseen. Toisaalta pyrittiin virittämään paikallisen sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstön sekä muiden päihdetyötä tekevien, tai päihdekysymyksiin asiakastyössään törmäävien, viranomaisten ja projektityöntekijöiden puheeksi ottamisen käytäntöjä sekä saamelaiserityistä osaamista. Kolmanneksi pyrittiin edistämään moniammatillista verkostotoimintaa päihdekysymyksissä. Projektin toimintapiiriin kuuluvaksi ymmärrettiin ehkäisevän päihdetyön ohella myös korjaava päihdetyö, sikäli kun niitä on mielekästä erottaa toisistaan. Päihdepalveluiden saatavuus, tarkoituksenmukaisuus ja toimivuus ovat osa toimivaa päihdepalveluketjua, joka osaltaan edistää hoitoon hakeutumista ja päihdeongelmien hoitoa sekä toimii pitkällä tähtäimellä ehkäisevästi. Vastaavasti ehkäisevä päihdetyö ymmärretään tässä yhteydessä laajasti siten, että sen piiriin lasketaan mm. perus- ja ihmisoikeuksien edistäminen päihteisiin liittyvissä kysymyksissä.

Sininauhaliiton hankehakemuksen mukaan projektissa oli tarkoitus rakentaa uudenlaisen yhteistyön kautta luottamusta ja auttaa perustyön kehittämistä. Stakesin (2006) ohjeiden mukaan hanketoiminnassa tulisi keskittyä tukemaan olemassa olevien toimijoiden perustyön kehittämistä ja löytää uusia toimijoita. Järjestöillä on usein viranomaistyötä joustavammat käytännöt ja kyky reagoida uusiin haasteisiin.

Goaikkanas-projektin toiminnan kohteena oli varsinaisesti saamelaisten keskuudessa tehtävä päihdetyö sekä saamelaiserityisen osaamisen vahvistaminen. Varsin pian kuitenkin selvisi, ettei saamelaisalueen kuntien päihdetyö ole nykyisellään riittävällä tasolla. Esim. Stakesin selvityksen mukaan Tunturi-Lapin mielenterveys- ja päihdetyö eivät ole kaikin osin lakisääteisellä tasolla (Kokko et al 2007). Sen vuoksi projektin toimintamuotoihin oli sisällytettävä saamelaiserityisen

osaamisen vahvistamisen ohella laajempikin paikallisten, moniammatillisten päihdetyöverkostojen vahvistaminen.

KÄYTÄNNÖN TOIMINTATAVAT SAAMELAISALUEELLA

Projektin toimintatavat perustuvat kulttuuriseen ymmärrykseen, jonka mukaan kohteena oleva saamelainen poronhoitajaväestö saavutetaan parhaiten käynnistämällä julkista keskustelu päihdekysymyksistä ja vahvistamalla luontevaa puheeksi ottamista viranomaisyhteyksissä. Tällä tavoin pyritään voittamaan asian arkaluonteisuus ja vaikea käsittely. Tavoitteena on varmistaa, että sosiaali- ja terveydenhuollon sekä työvoimatoimen viranomaiset, seurakunnan diakoniatyöntekijät ja eri järjestötoimijat ottavat päihdeasiat useammin puheeksi osana normaalia työkäytäntöä ja silloin, kun siihen on erityisiä perusteita, ja että heillä on siihen riittävät valmiudet. Erityisesti tämä tarkoittaa saamelaiskulttuurista osaamista ja välineitä.

Toimintamenetelmiksi valittiin avaintoimijahaastattelut ja henkilökohtaiset yhteydenpidot saamelaisalueen päihdetyötä tekeviin sosiaali- ja terveysalan toimijoihin, julkisissa tiedotusvälineissä esiintyminen, saamelaisalueen päihdetyön seminaarin järjestäminen, esitelmien pito, aktiivinen osallistuminen alan ammatillisiin seminaareihin ja kehittämistilaisuuksiin, kirjoitustoiminta ja, päihdetyön yhteishankkeiden ja –toimintamuotojen suunnittelussa avustaminen ym.

Toiminta käynnistettiin suorittamalla saamelaisalueen sosiaali- ja terveydenhuollon viranomaisten sekä muiden päihdetyötä tekevien viranomaisten sekä järjestötoimijoiden avainhaastattelut. Tavoite oli kahtalainen: yhtäältä hankkia tietoa ja kartoittaa saamelaisalueen päihdetyön tilanne sekä erityisesti saamenkielisten palvelujen tilanne, ongelmakohdat, vahvuudet ja ensisijaiset kehittämistarpeet. Toisena tavoitteena oli herätellä ja voimaannuttaa työntekijät näkemään päihdetyön arvon sekä motivoida osallistumaan tuleviin paikallisen päihdetyön kehittämis- ja verkostoitumistoimiin koskien erityisesti saamelaisasiakkaiden tarpeita.

Haastatteluista työstettiin kooste, joka toimi keskeisenä tietolähteenä saamelaisalueen päihdetyömallin laatimisessa. Samalla laadittiin kuntakohtaiset päihdeasiakkaan palveluverkostokartat ja kuvaukset selventämään kunkin kunnan tilannetta. Tulokset esiteltiin ja niistä keskusteltiin *Saamelaisalueen päihdetyön erityispiirteet ja haasteet* –seminaarissa, jonka projekti järjesti helmikuussa 2008. Lisäksi tulokset on koottu kirjalliseen asuun *Kulttuurisensitiivinen päihdetyö saamelaisalueella* –julkaisuun, jonka toimittaminen on tarkoitus saattaa loppuun ja julkaista jatkohankkeen aikana.

Toisena toimintakokonaisuutena pyrittiin käynnistämään julkista keskustelua. Asenneilmapiiriin vaikuttamista ei ole kirjattu Alkoholiohjelman päämääriin. Kuitenkin se on ehkäisevän päihdetyön laatusuositusten mukaan yksi tärkeä osa päihdetyötä. Suositusten mukaan ihmisten valintoihin ja käyttäytymiseen on vaikea suoraan vaikuttaa tiedotuksen ja valistuksen keinoin. Valistuksella ei yleensä voida tavoitella suoria käyttäytymismuutoksia, mutta sen sijaan erilaiset tiedotuskampanjat voivat olla hyödyllisiä liitettynä johonkin laajempaan toimintojen kokonaisuuteen. Lisäksi ihmisillä on oikeus asialliseen, ajantasaiseen ja monipuoliseen tietoon päihteistä. Suositusten mukaan onkin

usein hyödyllistä pyrkiä vaikuttamaan yleiseen mielipideilmastoon yksilön käyttäytymisen sijaan. On hyödyllistä virittää ja ylläpitää keskustelua, joka ylläpitää oivalluksia ja tuoda siihen erilaisia näkökulmia ja aineksia. (Laatutähteä tavoittelemassa 2006)

Projektissa pyrittiin suositusten mukaisesti vaikuttamaan eri toimijoiden käsityksiin ja yleiseen tietoisuuteen käynnistämällä julkista keskustelua mm. paikallismediassa sekä alan ammatillisissa kehittämistilaisuuksissa ja julkaisuissa. Projekti järjesti keskustelun avaamista varten seminaarin ja projektisihteeri osallistui aktiivisesti lukuisiin erilaisiin alan kehittämistilaisuuksiin ja –toimintaan pitämällä esitelmiä ja puheenvuoroja sekä kirjoittamalla artikkeleita. Paikallisen tason ohella vaikuttamiskohteeksi valikoituivat myös alueellisen ja valtakunnallisen tason toimijat, joiden tietoisuus saamelaiserityisyydestä ja kulttuurisista erityiskysymyksistä vaikutti projektin alkaessa hyvin rajoittuneelta. Lisäksi kansainvälinen toimintataso tuli luontevana ulottuvuutena mukaan, koska kyse on arktisesta alkuperäiskansasta ja koska Saamenmaa ylittää valtakunnan rajat.

Varsin pian selvisi, ettei Suomessa ole saatavilla mitään saamenkielistä päihdeviestintämateriaalia. Saamenkielisen ja -kulttuuriset erityispiirteet huomioon ottavan päihdeviestintämateriaalin tuottamisesta ja kehittämisestä tuli sen vuoksi välttämätön osa projektin toimintaa. Samalla pyrittiin vaikuttamaan laajemminkin paikallisväestön ja viranomaisten asenteisiin tätä etnistä vähemmistöä kohtaan.

MIKÄ KOHDERYHMÄ?

Projektin kohteena olivat saamelaisalueen kunnista Enontekiö, Inari ja Utsjoki. Sodankylän kunnan pohjoisosa (Lapin paliskunnan alue) kuuluu myös saamelaisalueeseen, mutta hankkeen rajallisten resurssien vuoksi päätettiin tässä vaiheessa rajata toiminnan ulkopuolelle. Painopiste asetettiin Enontekiölle, joka on projektisihteerin kotipaikka, ja josta käsin verkostoitumisen mahdollisuuksia oli helpompi selvittää ja kokeilla käytännössä. Inarissa ja Utsjoella suoritettiin avaintoimijahaastattelut sekä kentän kartoitus, mutta varsinaiset moniammatilliset verkostoitumiskokeilut päätettiin käynnistää vasta jatkohankkeen aikana. Samalla projektisihteeri ryhtyi valmistelemaan jatkohanketta.

Ensisijaiseksi kohderyhmäksi hankkeessa oli määritelty saamelainen työikäinen väestö ja erityisesti poronhoitajat. Toimintatapa määriteltiin saamelaiskulttuurin mukaisesti perhe- ja yhteisökeskeiseksi. Pääasiallisen toiminta toteutettiin pohjoissaamen kielellä. Kuitenkin toimilla pyrittiin samanaikaisesti edistämään myös laaja-alaisemmin kaikkien saamelaisten asemaa päihdepalveluissa ja lisäämään heidän tietoisuutta, mahdollisuuksia ja valmiuksia omaehtoiseen alkoholihaittojen vähentämiseen.

Toisena kohderyhmänä voidaan pitää saamelaisalueen sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöitä sekä muita päihdetyön toimijoita, joiden kulttuurista tietoisuutta ja osaamista pyrittiin lisäämään sekä vahvistamaan puheeksi ottamisen käytäntöä.

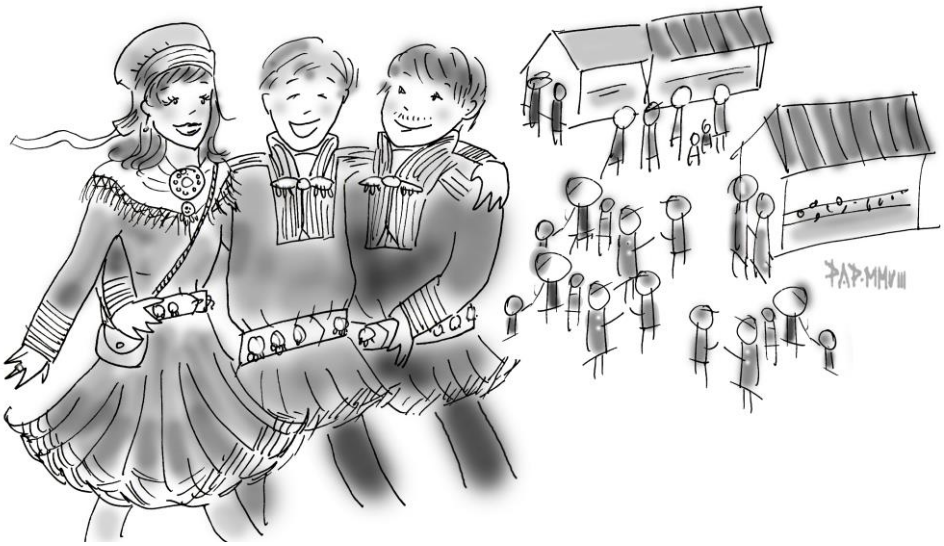

Kuva 1. Gal Márjjábeivviin ferte vehá festet! – Kyllä Marianpäivinä pittää juhlia!

ARVOPERUSTAT JA TOIMINNALLISET LÄHTÖKOHDAT

SámiSoster ry:n on valtakunnallinen yhdistys, jonka tehtävinä ovat saamelainen sosiaali- ja terveysalan kansalaisjärjestötoiminta ja laaja-alainen kehittämistoiminta. Yhdistys mm. toimii saamelaisten äänitorvena ja edunvalvojana, asiantuntijana, tiedon lisääjänä tai asenteisiin vaikuttajana. Yhdistyksen toimintaan kuuluvat hyvinvointiin ja syrjäytymisen ehkäisemiseen liittyvien kysymysten esille nostaminen ja auttamistoiminnan kehittäminen.

Yhdistyksen tarkoituksena on valvoa, ylläpitää ja edistää saamelaisten asemaa ja oikeuksia alkuperäiskansana sosiaali- ja terveysalalla sekä hyvinvointiin liittyvissä kysymyksissä kansallisissa ja kansainvälisissä yhteyksissä. Tarkoituksen toteuttamiseksi yhdistys:
1) seuraa saamelaisten yhteiskunnalliseen asemaan vaikuttavan lainsäädännön, hallinnon ja rahoituksen toteuttamista valtionsisäisen oikeuden ja kansainvälisten sopimusten mukaisesti,
2) tekee edellisessä kohdassa mainituissa asioissa aloitteita ja antaa lausuntoja,
3) järjestää omakustannushintaan saamenkielisiä sosiaali- ja terveysalan palveluja,
4) harjoittaa saamelaisväestön sosiaali- ja terveysalaan kuuluvaa kehittämis-, kokeilu-, koulutus-, kuntoutus-, tiedotus-, julkaisu- ja tutkimustoimintaa.

SámiSoster ry:n toiminnan lähtökohtana on saamelaisväestön hyvinvoinnin edistäminen ja saamelaisen yhteisön elinvoimaisuuden vahvistaminen saamenkielellä, saamelaisten arvojen, perinteisen tietämyksen, elämäntavan ja kulttuurin perustalta. Yhdistys edistää saamelaisten elinolosuhteiden ja hyvinvoinnin kehittymistä järjestölähtöisellä avustustoiminnalla sekä edistää saamelaisväestön sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämistä siten, että saamelaisten kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien toteuttamiseksi sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut tarjotaan saamelaisten omalla äidinkielellä, suunnitellaan ja toteutetaan saamelaisten omista lähtökohdista, saamelainen kulttuuritausta, perinteiset arvot, elämänmuoto ja ajattelutavat huomioon ottaen.

SámiSoster ry on saamelainen toimija suomalaisessa yhteiskunnassa, jossa yhdistyksen pitää toiminnassaan toisaalta pystyä tuomaan esille oman jäsenistönsä tarpeita mutta myös raivaamaan yhteiskuntaan tilaa saamelaisuudelle. Se on monesti pioneerityötä, joka vaatii paljon ennakkotyötä ja pohjustamista ennen kuin varsinaiset asiat lähtevät käyntiin. Vieläkin on yhdistyksen mukaan monin paikoin epäselvyyttä siitä, miksi saamelaiset tulisi ottaa huomioon erilaisia yhteiskunnallisia palveluja suunniteltaessa, puhumattakaan palvelujen saamelaisesta sisällöstä. (SámiSoster ry, Toimintastrategia 2010-2012)

MITEN SOVITETAAN YHTEEN?

Sininauhaliiton Humalajuomisen vähentämishankkeen ja Goaikkanas-osahankkeen toteuttajien arvomaailman viimesijaisesta yhteensovittamisesta neuvoteltiin osahankkeen käynnistämiskokouksessa Inarissa. Sitä edelsi johdannossa kuvattu sangen kiivaskin sananvaihto ja tapaamiset eri toimijoiden kesken. Koska SámiSoster ry ei ole Sininauhaliiton jäsenjärjestö, oli erityisen tärkeätä neuvotella arvoista ja toimintakulttuureista. Hankkeen onnistumisen kannalta lienee ollutkin varsin suuri merkitys sillä, että nämä asiat otettiin eksplisiittisesen käsittelyn kohteeksi, ja niistä sovittiin heti alussa, niin että molemmille osapuolille muodostui selkeä kuva toimintaperiaatteista. Arvomaailmaan liittyviin kysymyksiin ei tarvinnut hankkeen kuluessa juurikaan enää palata.

Sininauhaliiton toiminta-ajatus nousee kristillisestä rakkaudesta ja ihmiskäsityksestä. Toimintaa ohjaavat arvot ovat *diakonisuus, avoimuus, vastuullisuus ja vaikuttavuus*. Yhteiskuntadiakonialla on korostunut merkitys Sininauhaliiton toiminnassa. Avoimuus tarkoittaa sitä, että kaikki tehdyt ratkaisut ja toimet perusteluineen ovat yhteisessä tiedossa. Vastuullisuus on sitä, että kaikessa toiminnassa pyritään arvioimaan sen moraalista oikeutusta yhteistä hyvää silmällä pitäen. Vaikuttavuus merkitsee sitä, että toiminta kohdennetaan oikein, oikeilla välineillä, kustannushyötytehokkaasti ja kriittisesti toimintaa arvioiden. (www.sininauhaliitto.fi)

Kuten edellä mainittiin, SámiSoster ry sai luvan toteuttaa osahankkeen itsenäisesti ja yhdistyksen omasta arvomaailmasta käsin. Yhteistyön periaatteellisiksi lähtökohdiksi sovittiin, että hankkeen moniarvoinen verkosto kunnioittaa kunkin toimijan arvomaailmaa. Onnistumisen kannalta on olennaista, että toimijat kunnioittavat ihmis- ja perusoikeuksia, sosiaalista oikeudenmukaisuutta, yhdenvertaisuutta, solidaarisuutta, osallisuutta ja toiminta perustuu tosiasioihin ja asiallisesti esitettyyn tietoon. Avoimen vuorovaikutuksen todettiin edistävän toiminnan kehittymistä, josta hyötyvät erityisesti hankkeen kohteena olevat ihmiset.

Humalajuomisen vähentämisen hankkeen koordinaation ja Goaikkanas-projektin välille muodostui hyvä ja toimiva yhteistyösuhde. Sen sijaan yhteistyötä Nilsiän matkailukeskuksen ja saamelaisalueen osahankkeiden välille ei nähty tarkoituksenmukaiseksi käynnistää. Osahankkeiden toimintaympäristöt, toimintatavat ja -prioriteetit olivat täysin erilaiset, eikä sen vuoksi koettu mielekkääksi hakea yhteistä kosketuspintaa. Myös osahankkeiden suuri maantieteellinen etäisyys tosistaan asetti omat rajoituksensa muutenkin pienillä resursseilla toimiville osahankkeille.

3. JÄRJESTÄYTYMINEN JA LAATUKYSYMYKSET

Goaikkanas -hankkeen pienehkö vuotuinen määräraha (20 000€) mahdollisti vain osa-aikaisen toiminnan. Hankkeen aihealue ja lähtökohtatilanne olivat hyvin haastavat, ja yhdistys päätti palkata hankkeen työntekijäksi vahvan erityisosaajan. Näin toimien varmistettiin, että hankkeen suppeat resurssit saatiin mahdollisimman tehokkaasti hyödynnettyä ja hankkeen tavoitteet hyvin saavutettua. Projektisihteeriksi palkattiin YTT Lydia Heikkilä, jolla on pitkäaikainen ja monipuolinen kokemus saamelaisyhteiskunnan eri puolien tutkimuksesta, pohjoissaamen kielen taito sekä saamelaisyhteisön pitkäaikaisena jäsenenä syntynyt kulttuurinen ymmärrys ja vakiintunut sosiaalinen asema. Toisaalta kulttuuriin ulkopuolelta tulleena jäsenenä hänellä oli mahdollisuus tarttua vaikeaksi koettuihin kysymyksiin neutraalisti. Työskentely saamelaisalueella, jossa etäisyydet ovat pitkät ja väkeä vähän, edellyttää hanketyöntekijältä myös suurta oma-aloitteisuutta ja itsenäistä työskentelykykyä.

Koska resurssit olivat rajalliset, toimi projekti vain osa-aikaisena. Käytännössä projektisihteeri oli kunakin vuonna töissä n. 4 kk jakson. Lisäksi hän hoiti muuna aikana, oman toimen ohella, joitakin hankkeen kannalta keskeisiä kehittämistoimia ja julkisen puheen ylläpitämistä. Yhdistys piti hanketta tärkeänä, ja sille yritettiin aktiivisesti hakea lisää määrärahaa eri tahoilta. Sellaista ei onnistuttu nopealla aikavälillä saamaan, mutta sen sijaan projektille saatiin jatkohanke, joka pääsi jatkamaan sujuvasti heti ensimmäisen osahankkeen päätyttyä. Goaikkanas-projekti sai kuitenkin toisena toimintavuotena käyttöönsä jonkin verran lisäresursseja, kun Humalajuomisen vähentämisen toinen osahanke ei lähtenyt suunnitelmien mukaan käyntiin, ja määrärahoille anottiin siirtoa. Työn systemaattista ja pitkäjänteistä suorittamista vaikeutti kuitenkin olennaisella tavalla se, että sitä jouduttiin tekemään jaksoittain.

Goaikkanas -projektin johtajana toimi SámiSoster ry:n toiminnanjohtaja Ristenrauna Magga. Hankkeen taloushallinnon hoiti SámiSoster ry:n toimistosihteeri. Hankkeelle laadittiin vuosittaiset toimintasuunnitelmat ja vuosibudjetit, joiden toteutumista seurattiin kuukausittain. Yhdistyksen hallitus hyväksyi toimintasuunnitelman ja toteutuman. Toiminnan ja talouden toteutumat raportoitiin vuosittain Sininauhaliiton kokonaishankkeen yhteisen vuosiraportin yhteydessä Terveydenedistämiskeskukselle.

Hankkeen toimintatavat ja työnjako sekä toimijasuhteet hankekoordinaation ja osahankkeen välillä sovittiin ensimmäisessä hanketiimin tapaamisessa. Sen mukaisesti SámiSoster ry, toteuttaa itsenäisesti projektin yhdessä käsiteltyjen tavoitteiden mukaisesti. Sininauhaliiton hankekoordinaatio vastaa hankkeen tiedotuksesta Etelä-Suomessa (Helsingissä), tiedonvälityksestä Goaikkanas-projektin ja Sininauhaliiton välillä koskien valtakunnallisia päihdetyön tapahtumia ja kehityspiirteitä sekä päihdetyön osaamisen välittymisestä taholtaan. Koordinaatio myös huolehti hankeraportin tuottamisesta ja toimittamisesta rahoittajalle, hanketiimin koollekutsumisesta ja muistioista sekä muista keskushallintotoimista. Projektin edetessä, koordinaattorin rooli saamenkielisen materiaalin tuotannossa ja testaamisessa kasvoi. Hankekoordinaattori suoritti opinnäytetyönsä yhteydessä kyselyn projektissa kehitetyn materiaalin toimivuudesta varhaisvaiheen puheeksi ottamisen välineenä sekä vastasi sen tuotteistamisesta. Hän myös esitteli kulttuurisensitiivisen viestinnän peruspiirteitä päihdetyön kehittämis- ja koulutustilaisuuksissa Etelä-Suomessa. Lisäksi koordinaattori vastasi Humalajuomisen vähentämishankkeen

valtakunnallisten päihdepäivien osallistumiseen liittyvistä käytännön järjestelyistä. Päihdepäivien esittelypöytä toteutettiin yhteistyössä hankekoordinaattorin ja jatkohankkeen kanssa.

YHTEISTYÖKUMPPANIT

Goaikkanas-projektin yhtenä tärkeänä tavoitteena oli verkostotyön virittäminen saamelaisalueen päihdetoimijoiden kesken varhaisvaiheen puheeksi ottamisen ja saamelaiserityisen osaamisen vahvistamiseksi. Asian erityisen luonteen vuoksi yhteistyöverkostosta muodostui laaja ja monitasoinen sisältäen paikallisen tason toimijoiden ohella alueelliset, valtakunnalliset, lähialueen ja kansainvälisen tason toimijat. Tärkeimmiksi yhteistyökumppaneiksi määriteltiin seuraavat tahot:

– Saamelaisalueen kuntien päihdetyöntekijät (sosiaali- ja terveystoimi, nuoriso- ja vapaa-aikatoimi, työvoimatoimi), päihdetyön moniammatilliset ryhmät

– Saamelaiskäräjien sosiaali- ja terveyslautakunta

– Saamelaisalueen seurakunnat: diakoniatyö ja nuorisotyö

– Poliisi

– Saamelaisalueella toimivat järjestöpohjaiset päihde- ja mielenterveystyön hankkeet: ASPA-säätiön Elämässä mukana/Eallimis mielde, Rovaniemen Päiväkeskuksen Ivalon Päiväkeskus -hanke

– SámiSoster ry:n muut hankkeet: Nuorraid Ohcejohka, Dearvvasit Eallin, Ovttastallan, Birgen ruovttus

– Lapin lääninhallituksen ehkäisevän päihdetyön vastuuhenkilöt (Eine Heikkinen, Satu Hoikka)

– Alkoholiohjelman Lapin läänin koordinaattori (Sanna Ylitalo)

– Stakes (THL), Alkoholiohjelman materiaalin kääntäminen pohjoissaamen kielelle (Tuomas Tenkanen, Tero Lehikoinen)

– Pohjois-Suomen Sosiaalialan Osaamiskeskus (Poske), saamelaisyksikkö (Sari Guttorm) ja päihdetyön kehittämisyksikkö (Virpi Filppa), Tunturi-Lapin seudullisen päihdetyön kehittämishanke (Ismo Järvinen)

– LSHP, Psykiatrian tulosyksikkö, Mielenterveys- ja päihdetyön seudullinen kehittämishanke (Jorma Posio ja Sirkku Valve)

– Lähialueen päihdetyö- ja päihdekuntoutusyksiköt ja kehittämistoiminta (Lapin läänin alueella ja Norjan lähialueilla)

– valtakunnallinen päihde- ja mielenterveystyön kehittämistoiminta

– Arktisten alkuperäiskansojen päihdetyön toimijat, EU:n Pohjoinen Ulottuvuus, Sosiaali- ja terveyskumppanuus (NSPHS)

OHJAUSRYHMÄ JA HANKETIIMI

Hankkeella valittiin edustava ja asiantunteva ohjausryhmä, johon pyrittiin sisällyttämään mahdollisimman laaja-alaisesti saamelaisen sosiaali- ja terveysalan sekä päihdealan toimijoita. Ohjausryhmään kuuluivat:

Merit Lindén, Sininauhaliitto, Humalajuomisen vähentämishankkeen koordinaattori

Anneli Pienimäki, Sininauhaliitto, päihdetyön kehittämispäällikkö

Ristenrauna Magga, SámiSoster ry, toiminnanjohtaja

Sari Guttorm, Poske, Saamelaisyksikkö, suunnittelija

Anne Maria Näkkäläjärvi, Enontekiön kunta, saamelainen kehittäjä-sosiaalityöntekijä

Virpi Filppa, Poske, Päihdetyön kehittämisyksikkö, suunnittelija

Sanna Ylitalo, Lapin lääninhallitus/STAKES Ennaltaehkäisevän päihdetyön koordinaattori/ Alkoholiohjelman koordinaattori

Ensimmäinen ohjausryhmän kokous pidettiin 7.11.2007 Levillä. Kokouksessa käsiteltiin hankkeen toimintatavoitteet ja pääsialliset toimintatavat. Lisäksi kokouksessa esiteltiin haastattelukyselyn aikana syntyneitä näkemyksiä. Tavoitteena oli, että ohjausryhmä kokoontuisi kerran vuodessa. Ohjausryhmä oli kuitenkin niin laaja, ettei sitä onnistuttu saamaan kokonaisuudessaan kokoon keväällä 2008 tai syksyllä 2009 ilman, että se olisi rasittanut hankkeen budjettia kohtuuttomasti. Pitkien etäisyyksien vuoksi matkakorvauksen olisivat muodostuneet suuriksi. Toisaalta hankkeen osa-aikaisuus, joka toteutettiin 4 kk mittaisina työskentelyjaksoina, asetti omat rajoituksensa ohjausryhmän koolle saamiseksi.

Hankkeen ohjauksen kannalta muodostuivatkin keskeisemmiksi työmuodoiksi hanketiimin kokoukset, joihin osallistuivat koko hankkeen projektikoordinaattori, osahankkeen projektisihteeri ja osahankkeen johtaja sekä mahdollisuuksien mukaan myös Sininauhaliiton päihdetyön kehittämispäällikkö. Tämän ohjaustiimin toiminta muodostui projektin etenemisen kannalta olennaisen tärkeäksi. Hanketiimin kokouksissa käsiteltiin toiminnan etenemistä, päivitettiin suuntaa ja suunniteltiin yksityiskohtaisia toimintoja.

Toisaalta projektin ohjausryhmän jäseniin pidettiin hankkeen aikana luontevasti henkilökohtaista yhteyttä yksityiskohtaisemmissa asioissa ja sitä kautta varmistettiin osaamisen taso ja toiminnan laadukkuus. Tällainen joustavampi, asiaperustainen ohjaustapa sekä suorat kontaktit ohjausryhmän jäseniin koettiin lyhyen, osa-aikaisen hankkeen toiminnan kannalta mielekkäänä toimintatapana. Luonnollisesti se on mahdollista juuri pienten yksiköiden ja matalan hierakian alueella toimittaessa. Se asettaa kuitenkin hankkeen dokumentoinnille ja sisäiselle tiedotukselle omat haasteensa ja edellyttää, että projektin keskeisten toimijoiden välit ovat toimivat ja avoimet niin että kukin osapuoli tietää missä ollaan menossa. Toiminnalliset suhteet hankkeen koordinaattorin, osahankkeen projektisihteerin sekä hankkeen johtajan välillä olivat erittäin joustavat ja luontevat

sekä toimivat hyvin, kuten edellä on todettu. Tämä ei luonnollisestikaan korvaa eikä sulje pois sitä seikkaa, että on tärkeätä, että hankkeilla on vaikutusvaltainen ja osaava ohjausryhmä, joka ei koostu pelkästään paikallisista toimijoista. Ohjausryhmän toimintaa kannattaa jatkohankkeissa kehittää puhelin-/videokokousten suuntaan, mikäli yhteisten tapaamisten järjestäminen osoittautuu pitkien etäisyyksien ja toimijoiden kiireisten aikataulujen vuoksi vaikeaksi.

SámiSoster ry:n hallituksen rooli ohjauksessa painottui hankesuunnitelman ja toimintaraporttien käsittelyyn sekä talouden seurantaan. Lisäksi hallituksen jäseniltä sai arvokasta tietoa hankkeen toimialaan liittyvistä asioista saamelaisten kannalta.

LAATUKYSYMYKSET

Hankkeen tavoitteen ja toimintatavat rakennettiin kansallisten ehkäisevän päihdetyön sekä päihdetyön laatukriteerien mukaisiksi. Samalla sitouduttiin Alkoholiohjelman toimintaperiaatteisiin. SámiSoster ry liittyi Alkoholiohjelman järjestöohjelmaan vuonna 2008, sitoutuen noudattamaan sen periaatteita ja osaltaan edistämään päihdetyötä sekä yhdistyksen sisällä että yhdistyksen toiminnassa.

Toiminnan laadukkuus varmistetaan yleensä asiantuntevan ohjausryhmän avulla sekä suunnitteluvaiheessa että varsinaisessa toimintavaiheessa. Projektin laajan ohjausryhmä onnistuttiin saamaan kokonaisuudessaan yhdelle koolle vain kerran, mutta henkilökohtaiset yhteydenpidot sen jäseniin varmistivat projektin toiminnan suunnan ja laadukkuuden. Sen sijaan hanketiimistä, johon kuuluivat projektisihteeri, projektin johtaja, hankekoordinaattori ja mahdollisuuksien mukaan Sininauhaliiton päihdetyön kehittämispäällikkö, muodostui toiminnan ohjauksen ja laadun varmistamisen kannalta merkittävä toimintaelin. Hanketiimin palavereissa sekä jatkuvassa henkilökohtaisessa yhteydenpidossa varmistettiin toiminnan tavoitteellinen eteneminen ja suunnan tarkistus.

Sen lisäksi laadukkuutta turvattiin projektin aktiivisella sisäisellä kehittämistyöllä, oppimisella ja projektihenkilöstön osallistumisella päihdealan koulutukseen ja kehittämistoimintaan. Samalla projektisihteeri osallistui POSKE:n Lapin yksikön ja saamelaisyksikön vetämään SámiSoster ry:n hanketyöntekijöiden kehittämisrakenne-työskentelyyn.

Projektin arviointi toteutettiin konsultatiivisen itsearvioinnin menetelmällä. Arvioinnin toteutti Sininauhaliiton ARVI-arviointipalvelu. Arvioinnin pääpiirteet on esitelty luvussa 9.

4. SAAMELAISALUE TOIMINTAYMPÄRISTÖNÄ

Saamelaisten kotiseutualueeseen (saamelaisalueeseen) kuuluvat Suomen kolme pohjoisinta kuntaa, Enontekiö, Inari ja Utsjoki sekä lisäksi Sodankylän kunnan pohjoisosa (Lapin paliskunnan alue). Koko alueen väkiluku on n. 12 000 ja saamelaisia on n. 3 580 (Saamelaiskäräjät, Väestörekisterikeskus 2007). Koko Suomessa on laskettu Saamelaiskäräjien tilastojen mukaan olevan noin 9 000 saamelaista, joista n. 60 % asuu saamelaisalueen ulkopuolella.

Saamelaisalueelle ovat tunnusomaisia pitkät etäisyydet ja harva asutus. Tämä edellyttää hanketyöntekijältä suurta oma-aloitteisuutta ja itsenäistä työskentelykykyä. Toisaalta pienten yksiköiden voimavaraksi muodostuvat matalat hierarkkiset organisaatiot sekä suorat ja joustavat henkilösuhteet. Päihdetyöstä vastaavia sosiaali- ja terveydenhuollon ym. tahojen viranomaisia ei pienissä kunnissa ole lukumääräisesti paljon, mikä osaltaan helpottaa vuorovaikutusta. Pienten ja heikossa taloudellisessa tilanteessa olevien kuntien ongelmana on kuitenkin samalla henkilöstöresurssin puute, mikä näkyy mm. siinä, ettei mielenterveys- ja päihdepalveluita ole toteutettu riittävällä tasolla. Vastaavasti sektorirajat ylittävälle toiminnalle etenkin päihdetyössä tarvitaan näissä kunnissa sen vuoksi lisää panostusta.

Saamelaisten erityisasema ja oikeudet Suomen ainoana alkuperäiskansana on kirjattu perustuslakiin. Saamelaisten perusoikeuksista säädettiin vuonna 1995 voimaan tulleella hallitusmuodon muutoksella. Uuteen perustuslakiin perusoikeuksia koskevan säännös on kirjattu 2 luvun 17§ 3 momentissa: "Saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. " (731/1999) Vastaavasti perustuslakiin on myös kirjattu säännös saamelaisille kuuluvasta kulttuuri-itsehallinnosta saamelaisalueella. Kulttuuri-itsehallinnosta on säädetty erillisellä lailla (974/1995), ja sitä toteuttaa vaaleilla valittu edustuselin, Saamelaiskäräjät.

Saamen kielilaki (1086/2003) säätää saamelaisten oikeuksista käyttää omaa kieltään asioidessaan viranomaisissa. Lisäksi laki velvoittaa saamelaisalueen viranomaisia edistämään toiminnassaan saamen kielen käyttämistä. Vuonna 2008 valmistuneen selvityksen mukaan, saamen kielilaki ei kuitenkaan ole merkittävästi parantanut saamenkielisten asemaa viranomaisissa ja palvelujen käyttäjinä. Saamelaisten kielelliset oikeudet toteutuvat sattumanvaraisesti riippuen asianomaisen viranomaisen kielitaidosta. Myös asenteellisten ongelmien on todettu olevan suuri este saamen kielen aseman paranemiselle. Edelleen monet saamelaisalueen viranomaiset vetoavat siihen, että saamelaiset osaavat suomen kielen, eivätkä näin ollen tarvitse äidinkielisiä palveluja. (Näkkäläjärvi 2008)

Saamenkielisten hyvinvointipalvelujen on todettu olevan saamelaisten ja saamelaisyhteisöjen hyvinvoinnin perusta. Omakielisillä hyvinvointipalveluilla on suuri rooli saamen kielen ja kulttuurin säilymiselle ja elinvoimaisuudelle. Oikeus omakielisiin hyvinvointipalveluihin on turvattu lainsäädännössä. Sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädäntö velvoittaa palvelemaan asiakasta äidinkieli huomioon ottaen (Sosiaalihuoltolaki 380/87 ja Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista 710/82). Saamelaisten perustuslaillisten oikeuksien ja saamen kielilain

säännöksiä on noudatettava sovellettaessa lakia sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) sekä lakia potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992). Vuonna 2004 voimaan tulleen yhdenvertaisuuslain (21/2004) tarkoituksena on edistää ja turvata yhdenvertaisuuden toteutumista. Lakia sovelletaan mm. etnisen alkuperän perusteella tapahtuvaan syrjintään, kun kysymys on mm. sosiaali- ja terveyspalveluista. Vanhasen II hallituksen ohjelma (2007–2011) on sitoutunut turvaamaan saamelaisten oikeuden ylläpitää ja kehittää kieltään sekä kulttuuriaan perustuslaissa säädetyn itsehallinnon pohjalta. Myös käynnissä olevassa palvelurakenneuudistuksessa on sitouduttu turvaamaan palvelujen saatavuus saamen kielellä.

Hyvinvointipalvelujen peruslähtökohta on oikeus käyttää omaa kieltään. Kyse on kuitenkin myös *palvelujen laatuun, tehokkuuteen, taloudellisuuteen ja vaikuttavuuteen* olennaisella tavalla vaikuttavista tekijöistä. Tarkkaan ottaen kyse ei ole vain *omakielisistä palveluista*, sillä kielen ohella *vähemmistökulttuurin muut erityispiirteet* tulisi ottaa paremmin huomioon palvelutuotannossa ja yksittäisissä asiakaspalvelutilanteissa. Vastaavasti ehkäisevää terveydenhuoltoa ja terveysviestintää on tarpeen kehittää tämän mukaisesti.

Kuva 2. Unna Goaikkanažat virkkosmahttet, stuorra rávnnjit mielddiset dolvyt sáhttet. Pienet pisarat virkistävät, suuret virrat voivat viedä mennessään.

5. ERITYISTEHTÄVÄ: SAAMELAISERITYISYYS JA KULTTUURISENSITIIVINEN PÄIHDETYÖ

Saamelaiskäräjien tavoitteet sosiaali- ja terveydenhuollossa on määritelty Sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämisohjelmassa 2008–2011. Sen mukaisesti saamelaisten palvelut tulee toteuttaa saamelaisten omista kulttuurisista lähtökohdista ja saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon perustalta, saamenkielellä, huomioiden toimintatavoissa perinteiset arvot ja elämäntapa. Erityisinä painopistealueina mainitaan palvelut, jotka perustuvat vahvasti kielelliseen vuorovaikutukseen, kuten varhaiskasvatus, vanhustenhuolto sekä saamenkieliset ja kulttuuriset erityispiirteet huomioon ottavat psykososiaaliset palvelut.

SámiSosterin toimintastrategian (2010-2012) mukaan saamelaisten kulttuurisen ja kielellisen itsehallinnon rakentamisen, elinolojen ja hyvinvoinnin turvaamisen sekä kehittämisen edellytyksiä heikentävät monet samansuuntaiset yhteiskunnalliset muutokset. Erityisesti saamelaisväestön pitkään jatkunut muuttoliike kotiseutualueensa ulkopuolelle eteläisen Suomen kasvukeskuksiin asettaa vakavan haasteen eri toimijoille. Saamelaisyhteisön heikkenemisellä on suuria sosiaalisia ja yhteiskunnallisia vaikutuksia. Sen vuoksi on tärkeätä, että saamelaisten arvojen ja perinteisen tietämyksen perustalta edistetään monialaista toimintaa yhteisön heikkenemisen pysäyttämiseksi. Saamelaisten elinolosuhteisiin ja hyvinvointiin vaikuttavat mm. elinkeinot, työllistyminen, asuminen ja palvelut.

Saamelaiset elävät osana valtakulttuuria, sen yhteiskunnallisia käytäntöjä ja institutionaalisia rakenteita. Samalla he elävät osana omia kulttuurisia erityispiirteitään, tapojaan ja instituutioitaan. Kyse on *kaksinkertaisista kulttuurisista tavoista ajatella, jäsentää ja toimia, mukaan lukien arvot, normit ja asenteet*. Nämä ovat osin päällekkäin meneviä, osin erillisiä: rinnakkaisia, kilpailevia tai ristiriitaisia. Valtayhteiskunnassa ei useinkaan tulla oivaltaneeksi tätä seikkaa, kun kaikki näyttäisi toimivan enemmän tai vähemmän jaetun logiikan mukaan. (Heikkilä 2009)

Mielenterveys- ja päihdepalvelut perustuvat ensisijaisesti kielelliseen vuorovaikutukseen. Vaikka terapiamenetelmien kirjo on kasvanut, ja vaikka käytetyissä menetelmissä sosiaalisten tekijöiden osuus yleisesti tunnustetaankin, painottuu hoitomekanismeissa edelleen *yksilön psykologinen kehitysprosessi*. Päihdehoidossa hoitotavoitteena on tavallisesti yksilön minäkuvan muutos, jonka kautta pyritään tunnistamaan ja tunnustamaan oma päihderiippuvuustilanne, keskeiset mekanismit sekä tätä kautta edistämään yksilön elämänhallintaa. Nk. *identiteettityö* on usein keskeisellä sijalla hoitoprosessissa. Kulttuurista näkökulmaa korostaa se, että *kielellä on suuri merkitys* tässä hoitotapahtumassa. On sanomattakin selvää, että identiteettityön perusedellytys on se, että sitä voi tehdä omalla äidinkielellään. Äidinkieli on tunteiden kieli. Toisaalta myös kielen sisään rakennetuilla kulttuurisilla itsestäänselvyyksillä on merkitystä, kuten esim. millaisia identiteettimalleja rohkaistaan ja kannustetaan, millaisia arvoja ja asenteita vahvistetaan jne. (Heikkilä 2010)

Vieraalla kielellä mielenterveys- ja päihdeongelmien sekä niiden taustalla olevien monimutkaisten ja herkkäluonteisten asioiden selvittäminen on vaikeaa, joskus jopa mahdotonta. Saamelaisen potilaan on hallittava hoitajiensa kieli voidakseen ottaa hoitoa vastaan. Hänen on lisäksi hallittava kaksikulttuurinen käsitteistö ja kieleen rakentuvat ajattelutavat, normit ja arvot, voidakseen ilmaista täsmällisesti ajatuksensa ja tunteensa. (Magga 2009)

Kuva 3. II bargu álo jeara áiggi… - Ei työ aina kysy aikaa…

6. HANKKEEN TOTEUTTAMINEN

VUOSI 2007: SUUNNITTELU, ERITYISKYSYMYKSIIN PEREHTYMINEN JA TOIMINNAN KÄYNNISTÄMINEN

Ensimmäisen syksyn tavoitteena oli luoda tarvittava perusymmärrys ja teoreettinen sekä käytännön viitekehys, jonka varaan varsinainen toiminta ja kehittämistyö projektissa voitiin rakentaa. Kuten aiemmin todettiin, oli tämä vaihe erityisen tärkeää sen vuoksi, ettei SámiSoster ry ollut mukana hankkeen haku- ja suunnitteluvaiheessa. Toisaalta yksi keskeisiä projektin onnistumisen edellytyksistä koettiin olevan sen, että saamelaiskulttuuriset erityispiirteet sekä niiden huomioiminen projektin työskentelytavoissa otetaan tarkan pohdinnan alaisiksi.

Suunnitteluvaiheen toiminnallisena tavoitteena oli selvittää olemassa olevat kuntakohtaiset päihdetyön institutionaaliset mallit, niiden toimivuus, puutteet ja mahdolliset kehittämistarpeet erityisesti saamelaisten näkökulmasta katsottuna. Lisäksi tavoitteeksi asetettiin selvittää tarpeen ja mahdollisuuksien mukaan asiakasnäkökulmaa: ihmisten kokemukset päihdetyön toimivuudesta näissä kunnissa (saatavuus, soveltuvuus, toimivuus). Kolmanneksi pyrittiin perehtymään lyhyesti

ajankohtaisiin päihdepolitiikan, -työn ja –tutkimuksen suuntauksiin ja kehityspiirteisiin Suomessa sekä selvittämään pääpiirteiltään muiden alkuperäiskansojen parissa ja tehtyä kulttuuriset erityispiirteet huomioon ottavan päihdetyön periaatteita ja hyviä kokemuksia. Näiden pohjalta luotiin hankkeen tarkennettu toimintasuunnitelma sekä projektin vuosittaiset työsuunnitelmat.

Toimintamenetelminä käytettiin avaintoimijoiden haastatteluja, kirjallisuusmateriaalin kartoittamista ja siihen perehtymistä sekä asiantuntijoiden konsultointia. Lisäksi projektisihteeri osallistui aktiivisesti päihdetyön koulutukseen ja kehittämistyöhön sekä muihin alan keskustelu- ja tiedotustilaisuuksiin.

Alkukartoitus suoritettiin Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnissa ehkäisevään ja korjaavaan päihdetyöhön osallistuvien sosiaali- ja terveydenhuollon sekä nuorisotoimen viranomaisten että seurakuntien diakonien ja hanketyöntekijöiden keskuudessa heidän kokemustensa ja näkemystensä keräämiseksi ja kirjaamiseksi. Tavoitteena oli yhtäältä saada tietoa ja kartoittaa saamelaisalueen päihdetyön tilannetta erityisesti saamenkielisten palvelujen osalta, toisaalta voimaannuttaa ja motivoida työntekijöitä osallistumaan kehittämistyön suunnitteluun. Haastattelut toteutettiin avoimina teemahaastatteluina ja ne oli rakennettu keskustelullisiksi. Keskusteluiden johtavana päämääränä oli paikallisten voimavarojen tunnistaminen ja yhteen kokoaminen. Ajatuksena oli, että yhdessä työntekijöiden kesken pyritään ideoimaan ja löytämään sellaisia toteuttamiskelpoisia ratkaisumalleja päihdetyöhön, joihin kukin toimija voi myöhemmässä vaiheessa osaltaan sitoutua, jotta saamelaiserityiset palvelut saadaan turvatuksi. Lisäksi selvitettiin mitä lisäkoulutus- tai osaamistarpeita haastatelluilla sosiaali- ja terveysalan työntekijöillä on päihdeosaamisen suhteen sekä suhteessa saamelaiskulttuuriin. Lähtökohtaisena ideana toimi Sininauhaliiton Nähdyksi tulemisen tarve hankkeessa kehitetty vertaistyönohjauksellinen toimintamalli, josta lisää kappaleessa 8.

Haastattelumateriaalin perusteella suoritettiin toimijakentän hahmottaminen sekä sen vahvuuksien ja heikkouksien määritteleminen. Tietoa käytettiin tieteellisen ym. asiantuntijatiedon ohella suunniteltavan saamelaisalueen päihdetyön verkostopohjaisen toimintamallin pohjana. Haastattelut käynnistivät samalla verkostojen luomisen saamelaisalueen päihdetyön toimijoiden kesken. Verkostoja ylläpidettiin projektin aikana henkilökohtaisten yhteydenpitojen kautta.

Asiakasnäkökulman keräämismahdollisuuksia selvitettiin viranomaisten kanssa, mutta sen todettiin olevan tässä vaiheessa liian vaikean toteuttaa. Sosiaali- ja terveydenhuollon viranomaisten mukaan se edellyttäisi pitkäaikaista toimintaa, eikä ollut mahdollista toteuttaa hankkeen edellyttämässä nopeassa aikataulussa.

Ajankohtaisen päihdetyötä ohjaavan ja päihdetyön tutkimusmateriaalin hankinta ja siihen perehtyminen muodostuivat problematiikan syventämisen kannalta keskeiseksi toiminnaksi. Suunniteltavan saamelaisalueen päihdetyön toimintamallin tuli perustua tutkittuun tietoon, uusimpiin suosituksiin sekä hyväksi koettuihin käytäntöihin. Materiaali koostui mm. olemassa olevasta päihdetyön valistusmateriaalista, kunnallisista päihdestrategioista, erilaisista julkilausumista ja päihdeohjelmista (alueelliset, valtakunnalliset ym.), terveydenhoito- ja sosiaalialan koulutusmateriaalista, tutkimustiedosta ym. kirjallisuusaineistosta. Toimintatavat mukautettiin ottaen huomioon Alkoholiohjelman 2004 – 2007, 2008 – 2011, Päihdetyön ja

ehkäisevän päihdetyön laatusuositusten, Terveys 2015 -kansanterveysohjelman, Sosiaali- ja terveyspolitiikan strategian 2010, WHO:n suositusten, Kuntien päihdestrategioiden, Kuntien ennaltaehkäisevän moniammatillisen päihdetyön strategioiden, Saamelaiskäräjien sosiaali- ja terveystyön periaateohjelman (2008–2011) sekä Terve Lappi –projektin tavoitteenasettelut.

Osallistuminen alan ammatillisiin kehittämistilaisuuksiin käynnistettiin syksyllä 2007. Projektinjohtaja ja projektisihteeri osallistuivat Lapin läänin ehkäisevän päihdetyön ja Posken päihdeyksikön järjestämiin Päihdeasiat pöydälle -tilaisuuksiin Inarissa ja Utsjoella. Näissä tilaisuuksissa kuntien sosiaali- ja terveydenhuollon päättäjillä ja työntekijöillä ym. toimijoilla oli mahdollisuus päästä kuulemaan kuntien avainpäihdeindikaattoreita ja keskustelemaan siitä, millaisia haasteita ne asettavat kuntien hyvinvointipalvelutuotannolle. Lisäksi hankehenkilöstö ja Sininauhaliiton päihdetyön kehittämispäällikkö osallistuivat pohjoismaiseen, NOPUKSEN (Nordic Educational Programme for the Development of Social Services) järjestämään *Verkostoituva, rajat ylittävä saamelainen sosiaalityö* –seminaariin Levillä. SámiSoster ry:n toiminnanjohtaja piti seminaarissa puheenvuoron, jossa hän puhui saamelaisväestön hyvinvointipalvelujen kehittämisestä väestön tarpeista käsin sekä esitteli lyhyesti käynnissä olevaa hanketoimintaa, mukaan lukien päihdetyön hanketta. Seminaarin yhteydessä pidettiin ohjausryhmän kokous ja hanketiimin kaksipäiväinen työkokous, jossa suunniteltiin toiminnan luonnetta ja painopistealueita.

Syksyn aikana kävi myös ilmi, että saamenkielinen päihdeviestintämateriaali puuttuu kokonaan Suomesta ja muista Pohjoismaista, ja sen toimittaminen käynnistettiin. Yhtäältä pyrittiin selvittämään mahdollisuuksia käännättää olemassa olevaa päihdeviestintämateriaalia saamen kielelle (miten, kuka, sisältö, luvat jne). Toisaalta alettiin selvitellä mahdollisuuksia tuottaa saamelaiskulttuurista erityisnäkökulmaa paremmin huomioivaa, omaa viestintämateriaalia.

Projektin tiedottamisen valmistelu alkoi projektiesitteen teolla sekä yhteisen hanke-esitteen tuottamisella Sininauhaliiton projektikoordinaattorin kanssa. Projektin yhdeksi päätapahtumaksi ja julkisen keskustelun avaajaksi suunniteltiin alkuseminaaria. Seminaarin järjestelyt aloitettiin syksyllä ja siitä laadittiin esitiedote. Samassa yhteydessä päätettiin toteuttaa näkyvä tiedottaminen eri tiedotusvälineiden kautta. Projektin alkamisesta tiedotettiin kuitenkin paikallisille toimijoille SámiSoster ry:n marraskuussa järjestämillä projektien esittelypäivillä Inarissa.

Lisäksi aloitettiin projektin lisä- ja jatkorahoitusmahdollisuuksien kartoittaminen sekä rahoitusmahdollisuuksien selvittäminen mahdollista opintomatkaa alkuperäiskansojen parissa tehtävään päihdetyöhön tutustumista varten (esim. Grönlanti, Kanada). Yhtenä toimintamuotona kokeiltiin projektiyhteistyötä kunnan, seurakunnan ja järjestöjen kanssa erilaisten ehkäisevän päihdetyön hankehakemusten laatimisessa. Viranomaisten haastattelujen perusteella oli noussut esiin kiinnostus ja tarve hankepohjaiseen toimintaan. Ajatuksena oli saada viriämään päihdetyön eri aspekteihin kohdistuvaa, laajapohjaisempaa, yhtäaikaista toimintaa. Projektihakemuksia laadittiin yhdessä Enontekiön nuorisotoimen kanssa nuorisolle suunnattuun ehkäisevän päihdetyön hankkeeseen ja seurakunnan diakoniatyön sekä seudullisen perhetyön projektin kanssa jatkoprojektin saamiseksi perheisiin kohdistettuun ehkäisevään päihdetyöhön. Samalla pyrittiin laajentamaan ja jatkamaan Goaikkanas-hankkeen rahoitusta. Hankesuunnittelussa oltiin jo pitkällä, mutta molemmat hakemukset pysähtyivät viime metreillä viranhaltijoiden virkavapauksiin, sijaisten

vastuukysymyksiin yms. Kuitenkin yhteistyön tuloksena virinneet ideat ja syntyneet hankeaihiot mahdollistavat toiminnan jatkamisen eri tahoilla myöhemmin tai edistämisen jatkohankkeen aikana.

kuva 4. Áhkku, ostego moai vuollaga maiddái? – Mummo, ostammako kaltsuaki?

VUOSI 2008: PÄIHDETYÖN TOIMINTAMALLIN HAHMOTTAMINEN JA JULKISUUSPUHEEN KÄYNNISTÄMINEN

Vuoden 2008 toiminnan käynnisti vuotuisen työsuunnitelman laatiminen, toimintasuunnitelman perusteena olevan ymmärryksen päivitys sekä edellisvuoden toiminnan raportointi.

SEMINAARI

Kevään tärkein tapahtuma oli projektin alkuseminaarin järjestäminen. ”Saamelaisalueen päihdetyön haasteet ja mahdollisuudet” –niminen seminaari järjestettiin Hetassa, Tunturi-Lapin luontokeskus Skierrissä 22.2.2008. Se järjestettiin yhteistyössä Saamelaisalueen koulutuskeskuksen kanssa, ja oli kutsuseminaari päihdetyötä tekeville sekä siitä päättäville ja tutkiville tahoille kuten kunnat, seurakunnat, Posken kehittämisyksiköt, Saamelaisalueen koulutuskeskus/ Sosiaali- ja terveysyksikkö, Saamelaiskäräjät/Sámediggi, TEKRY, STM, STAKES, Lapin Lääninhallituksen ehkäisevästä päihdetyöstä vastaavat tahot, Lapin läänin alueellisia ja seudullisia päihdepalveluja tarjoavat tahot (LSHP, Päihdeklinikka ja Mielenterveyden ja päihdetyön seudullinen kehittämishanke), päihdetyötä tekevät järjestöt ym. Tavoitteena oli esitellä projektin pääasialliset tavoitteet ja keinot sekä keskustella edellisenä vuonna suoritettujen avaintoimijahaastattelujen tuloksista. Lisäksi ohjelmassa oli alustuksia päihdetyön saamelaiserityiseen näkökulmaan yms.

Seminaari onnistui keräämään paikalle paikallisessa mittakaavassa katsottuna runsaan kuulijakunnan (37 henkilöä). Alan ammatti-ihmisten ohella tilaisuuteen osallistui myös muuta yleisöä. Seminaarin avauspuheenvuoron piti Lapin yliopiston Sosiaalityön professori (ma) Liisa Hokkanen ja se käsitteli muutoksen tekemisen bumerangia. Hän kuvaili systeemiteoreettista tapaa hahmottaa sosiaalisia ongelmia ja muutoksen mahdollisuutta päihdetyön yhteyteen sekä saamelaisalueen erityispiirteisiin sovellettuna. Sen jälkeen hankekoordinaattori Merit Lindén esitteli Sininauhaliiton tekemää työtä erityisryhmien parissa. Projektisihteeri Lydia Heikkilä esitteli Goaikkanas projektin lähtökohdat ja toimintatavat sekä johdatteli kulttuurisensitiiviseen näkökulmaan (stereotyyppiset käsitykset, saamenkielisen materiaalin puuttuminen). Lisäksi hän julkisti ensimmäiset vedokset saamenkielisestä ja kulttuuriset erityispiirteet huomioon ottavasta päihdeviestintämateriaalista (Jaskes gazaldagat/Hiljaiset kysymykset). Enontekiön kunnan saamelainen kehittäjä-sosiaalityöntekijä Anne-Maria Näkkäläjärvi luennoi pro gradu tutkimukseensa perustuen saamelaisten alkoholikulttuurin erityispiirteistä ja muutoksista Enontekiöllä. Lopuksi Norjan Storfjordin kunnan erityispäihdetyötä tekevät Anita Mathiesen ja Linda Rasmussen esittelivät meahcce-terapiija/ mettäterapian sovellutusta saamelaisten ja kveenien parissa tehtävässä päihdetyössä ja esittivät asiakastyönä tehdyn mettäterapiaa kuvaavan filmin. Lopuksi käytiin vilkas yleisökeskustelu päivän teemoista.

Seminaarin yhteydessä järjestettiin laaja mediatiedotus. Sámi Radio, Yle TV Sámi Ođđasat, YLE Lapin radio, Lapin Kansa, Enontekiön Sanomat ja Inarilainen julkaisivat asiaa koskevia haastattelureportaaseja tai artikkeleita. Humalajuomisen vähentämishankkeen koordinaatio laati tiedottajan avustuksella Goaikkanas-projektin oman osaston Sininauhaliiton kotisivuille, jonka kautta hoidettiin valtakunnallista tiedotusta. Myös SámiSoster ry:n kotisivuille laitettiin tiedot hankkeesta.

VERKOSTOITUMINEN

Merkittävin verkostoitumistapahtuma oli SámiSoster ry:n liittyminen osaksi valtakunnallista Alkoholiohjelman järjestökumppanuutta. Tätä koskeva yhteistyösopimus solmittiin keväällä 2008 Saariselällä. Alkoholiohjelman Lapin läänin koordinaation järjestämässä allekirjoittamissa tilaisuudessa oli mukana myös sosiaali- ja terveysministeri, Paula Risikko. SámiSoster ry:n toiminnanjohtajalle tarjoutui tilaisuus esitellä ministerille saamelaiserityisen päihdetyön haasteita ja erityispiirteitä. Allekirjoittamistilaisuudesta tiedotettiin Sámi Radiossa ja Lapin Radiossa. Vastaavasti yhdistys osallistui järjestöjen päihdetyön koulutuksen kehittämistyöhön (JÄKRIT) tuoden esiin saamelaiserityisen osaamisen tarpeen. Tämä on kirjattu mm. julkaisuun Kujasalo, A (toim.) Eväitä päihdetyön koulutuksen laadun kehittämiseen: Laatukriteereitä järjestöjen tarjoamalle päihdetyön lisä- ja täydennyskoulutukselle (TEKRY 2009).

Projektin seminaarin yhteydessä luotiin yhteistyöverkosto Norjan Storfjordin kunnan saamelaista päihdetyötä tekevän yksikön kanssa. Heidän kokemuksiaan kulttuuristen erityistyömuotojen, ennen kaikkea meahcce-terapiijan/ mettäterapian käytöstä nähtiin tärkeäksi soveltaa saamelaisalueella tehtävässä päihdetyössä. Meahcce-terapiijaan perehdyttiin myös tutustumalla Kárašjoella olevan Kansallisen Saamelaisen Osaamiskeskuksen (SANKS) toimintatapoihin. Osaamiskeskuksen lasten-

ja nuorisopsykiatrisella osastolla meahcce-terapiijaa on sovellettu menestyksekkäästi perheterapiassa. Työmenetelmästä on lisää raportin luvussa 7 sekä projektin julkaisussa ”Kulttuurisensitiivinen päihdetyö saamelaisalueella”.

Verkostoitumista ja hyvien käytäntöjen vaihtoa edistettiin myös tutustumalla Finnmarkin klinikan toimintaan Kárašjoella. Tämän päihdeklinikan yhteydessä on kokeiltu saamelaista osastoa, joka toimisi kokonaan tai pääosin saamenkielisenä ja pyrkisi ottamaan huomioon saamelaiskulttuuriset erityispiirteet. Osaston ongelmana on kuitenkin ollut saamelaisasiakkaiden vähyys. Vierailukäyntiin osallistuivat projektisihteerin lisäksi Enontekiön saamelainen kehittäjä-sosiaalityöntekijä sekä Tunturi-Lapin päihdetyöhankkeen päihdetyöntekijä. Finnmarkin klinikan kaksi saamelaista päihdehoitajaa kertoivat arvokasta kokemustietoa kulttuurisista päihdetyömenetelmistä. Klinikan suunnitelmissa oli pyrkiä vahvistamaan saamelaiserityisyyttä ja hankehakemisessa päätettiin tehdä tulevaisuudessa yhteistyötä. Lisäksi päätettiin selvittää rajaseutukuntien mahdollisuuksia hyödyntää saamenkielistä päihdepalvelutarjontaa Norjan puolella. Projektisihteeri esitti tätä koskevan kysymyksen ja kehittämistarpeen LSHP:n kehittämispäällikölle Lapin läänin Ehkäisevän päihdetyön työkokouksessa Roveniemellä.

Kulttuurisensitiivisten/saamelaiserityisten toimintatapojen kartoittamista, selvittämistä ja työmuotojen kehittämistoimintaa jatkettiin yhdessä Enontekiön kunnan sosiaalitoimen päihdetyöstä vastaavan saamelaisen kehittäjä-sosiaalityöntekijä kanssa tehokkaasti. Samalla mietittiin myös laajemmin saamelaiserityisen puheeksi ottamisen erityispiirteitä.

Arktista alkuperäiskansanäkökulmaa laajennettiin merkittävästi, kun projektisihteerille tarjoutui mahdollisuus osallistua EU:n Pohjoisen ulottuvuuden Sosiaali- ja terveys kumppanuuden (NDPHS) viidenteen vuosikokoukseen Ottawassa, Kanadassa. Projektisihteeri käytti saamelaisten asemaan ja päihdetyön erityiskysymyksiin liittyvät puheenvuorot sekä ministeriötason vuosikokouksessa (PAC-5) että tilaisuuden yhteydessä järjestetyssä sivukonferenssissa, jonka teemana oli ”Alkuperäiskansa- ja syrjäseutuyhteisöjen terveys”. Projektisihteeri oli myös yhdessä Suomen delegaation kanssa tuottanut posterin saamelaisten terveysoloja ja hyvinvointipalveluja koskevissa kysymyksissä. Posteri esiteltiin konferenssin yhteydessä. Konferenssin yhtenä tavoitteena oli löytää toimintatapoja, joiden kautta NDPHS:n puitteissa voidaan edistää alkuperäiskansojen terveydentilaan ja sosiaaliseen osallisuuteen kuuluvia näkökulmia. Siihen liittyen NDPHS:n SIHLWA-asiantuntijaryhmän (Social Inclusion, Healthy Lifestyles and Work-ability) seuraavan kokouksen yhteyteen päätettiin kutsua erityinen alkuperäiskansa-asiantuntijaryhmä. Painopistealueiksi määriteltiin mielenterveys, riippuvuudet ja vanhemmuus. Näihin kysymyksiin liittyvät ongelmat ovat yksi keskeinen alkuperäiskansojen terveydentilaa ja hyvinvointia koskevia huolenaiheita ajassamme.

Vastaavasti yhteistyökontakteja paikallisten päihdetyön ja –huollon toimijoiden kanssa saamelaisalueella ylläpidettiin henkilökohtaisin kontaktein. Pienellä paikkakunnalla kontaktit ovat joustavia ja yhteydenottoja tapahtui molemmin puolin luontevasti aina sopivan tilaisuuden mukaan. Projektisihteeri toimi myös mukana Enontekiön kunnan ennaltaehkäisevässä päihdetyöryhmässä. Ryhmä suunnitteli koululaisten moottorikelkkailu-teemapäivän yhteyteen järjestettävää alkoholikasvatusta, jossa Goaikkanas-hankkeen oli määrä olla mukana. Koko tilaisuus jouduttiin

kuitenkin perumaan samaan aikaan sattuneiden opettajien lomautusten ja kunnan säästötoimien vuoksi.

Myös projektiyhteistyötä ym. yhteistoimintamahdollisuuksien selvittämistä vapaaehtois- ja vertaistukea järjestävien järjestötason toimijoiden kanssa jatkettiin. Yhteistyökumppaneita olivat Enontekiöllä Tunturi-Lapin seutukunnan päihdetyön kehittämishanke ja Oma valinta – kumppanuushanke, Inarissa: Eallimis mielde/Elämässä mukana ASPA – palvelusäätiön hanke mielenterveyskuntoutujille ja Ivalon päiväkeskus – hanke sekä Utsjoella: Eallimis mielde/Elämässä mukana ASPA –palvelusäätiön hanke mielenterveyskuntoutujille. Goaikkanas-projekti tarjosi hankkeille saamelaiserityistä osaamistaan, ja se otettiin myönteisesti vastaan. Tunturi-Lapin seudullisen kehittämishankkeen päihdetyöntekijä sai Enontekiöllä käyntiin kauan pysähdyksissä olleen AA-toiminnan, jonka yhteyteen perustettiin Goaikkanas-projektin innoittamana saamelainen osasto. Lisäksi hänen myötävaikutuksellaan perustettiin Sápmi AA, jolle myönnettiin oikeudet käännättää AA:n kirjallisuutta saamen kielille. *Ison kirjan* käännätys pohjoissaamen kielelle käynnistettiin yhteispohjoismaisen ponnistelun tuloksena ja se tulee painosta vuonna 2010. Goaikkanas-projekti ja Tunturi-Lapin seudullisen kehittämishankkeen päihdetyöntekijä suunnittelivat myös yhteisen vertaistyönohjauksellisen toiminnan käynnistämiskokeilua Enontekiön terveyskeskuksen ja sosiaalitoimen kanssa. Tarkoituksena oli järjestää puheeksi ottamisen motivointia ja koulutusta. Ongelmaksi muodostuivat kuitenkin edellä mainitut Enontekiön kunnan työntekijöiden peräkkäiset lomautukset, jotka sattuivat juuri maalis-huhtikuulle, ja tekivät mahdottomaksi koulutuksen järjestämisen. Tehtyjä suunnitelmia oli kuitenkin tarkoitus toteuttaa syksyllä 2009 alkaneen jatkohankkeen aikana. Goaikkanas-hankkeen projektisihteeri tarjosi myös saamelaiserityistä osaamista ASPA-säätiön järjestämässä ”Persoonallisuus ja riippuvuusongelmat” -seminaarissa Inarissa. Projektisihteeri piti luennon aiheesta ”Hiljaiset kysymykset – kulttuurinen näkökulma puheeksi ottamiseen”. Seminaariin osallistui laajasti Inarin ja Utsjoen kunnan sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöitä, mielenterveys- sekä päihdehankkeiden projektityöntekijöitä sekä ASPA-säätiön keskustoimiston edustajia Helsingistä.

JULKISEN KESKUSTELUN AVAAMINEN

Osallistumista päihdetyöstä käytävään julkiseen keskusteluun jatkettiin seminaarin jälkeen erilaisissa, alan koulutus-, keskustelu- ja tiedotustilaisuuksissa. Samalla osallistuttiin alueelliseen ja kansalliseen päihde- ja mielenterveystyön kehittämistyöhön tuoden esille saamelaiserityistä näkökulmaa ja tarpeita. Projektisihteeri osallistui mm. Lapin läänin ennalta ehkäisevän päihdetyöryhmän kokouksiin, Lapin mielenterveys- ja päihdepäiville, Posken asiakastyön kehittämistilaisuuteen, SámiSosterin 10-vuotisjuhlaseminaariin ym. Lisäksi SámiSoster ry:n toiminnanjohtaja käynnisti osaltaan julkista keskustelua Lapsiasiainvaltuutetun toimiston tuottaman Saamelaislasten ja nuorten asemaa koskevan raportin julkaisutilaisuudessa, Pohjoismaisen saamelaiskonferenssin yhteydessä järjestetyssä Sielu ráfi –seminaarissa, Poske-päivillä sekä Lapin sosiaaliturvan syyspäivillä pitämissään puheenvuoroissa (ks. 8.luku).

Merkittävä valtakunnallinen vaikutuskanava oli kansallisen mielenterveys- ja päihdetyön kehittämissuunnitelman, MIELI 2009, alueellisiin ja valtakunnallisiin kuulemistilaisuuksiin

osallistuminen ja niissä puheenvuorojen käyttäminen. Saamelaisten aseman ajaminen sosiaali- ja terveydenhuollossa ja sitä koskevassa lainsäädännössä kuuluu Saamelaiskäräjien toimialaan. Myös SámiSoster ry.n toimenkuvaan kuuluu vaikuttaminen saamelaisten asemaan sosiaali- ja terveydenhuollossa sekä sitä koskevassa lainsäädännössä, ja yhdistyksellä on pitkä historia tämän alan merkittävänä toimijana. Saamelaiskäräjät ei lähettänyt edustajaa MIELI 2009 kuulemistilaisuuksiin ja niinpä saamenkielen ja saamelaisten asian ajaminen jäi SámiSoster ry:n Goaikkanas-hankkeen vastuulle. Projektisihteeri käytti Oulun alueellisessa kuulemistilaisuudessa saamelaisten asemaa ja oikeuksia koskevan puheenvuoron sekä työryhmässä että yleisökeskustelussa. Lisäksi hän oli kirjannut pääkohdat lyhyeen muistioon, jonka luovutti MIELI 2009 hankkeen työryhmän vetäjä Timo Tuorille. Syksyllä Helsingissä järjestettyyn kehittämisseminaariin, joka koski peruspalveluissa tehtävää mielenterveys- ja päihdetyötä Goaikkanas-hankkeelle oli kirjattu luento päihde- ja mielenterveystyötä haja-asutusalueilla koskevaan työryhmään. Projektisihteeri esitelmöi otsikolla ”Saamelaisuus haasteena ja voimavarana – perustason päihdetyössä”. Materiaali on saatavilla Stakes:n (nyk. THL) kotisivuilla (http://info.stakes.fi/mielijapaihde/FI/koulutus/seminaari.htm).

Tähän mennessä oli tullut selväksi, että projektin teema ja lähtökohta olivat kokonaan uusia lähestymistapoja suomalaisessa päihdekeskustelussa ja viestinnässä. Kulttuurista näkökulmaa päihdetyöhön ei ole käsitelty aiemmin. Koska kyseessä oli uusi aluevaltaus, projektissa syntynyt teoreettinen ymmärrys ja tieto päätettiin koota kirjalliseksi pohdinnaksi. Julkaisun oli määrä käsitellä sitä, miten vähemmistön päihdeongelmista voidaan puhua, mukaan lukien kulttuuriset stereotypiat ja stigmatisaatio. Lisäksi käsiteltäviä aihealueita olivat päihdetyön ja sen taustalla olevien ajattelumallien kulttuurisuus ja historiallinen painolasti Suomessa. Erityishuomiota tuli kiinnittää alkuperäiskansojen keskuudessa tehtyyn päihdetyöhön ja siihen liittyviin erityiskysymyksiin, institutionaalisen sosiaali- ja terveystyön sekä ihmisen kohtaantoon sekä 3. sektorin toimintamahdollisuuksiin pohjoisen syrjäseudun päihdetyössä. Samaan julkaisuun päätettiin kirjata myös projektin tuloksena syntyvä saamelaisalueen päihdetyön malli ja sen perustelut.

Projekti oli saanut seminaarin kautta julkisuutta, ja projektisihteeriä pyydettiin myös kirjoittamaan artikkeli kulttuurisensitiivisestä päihdetyöstä Lapin yliopiston Sosiaalityön laitoksen tekeillä olevaan julkaisuun, joka kulki työnimellä ”Lappi ja viina”. Julkaisussa oli tarkoitus koota yhteen eri alojen osaajia, jotka kirjoittivat eri näkökulmista Lapin alkoholinkäyttöön ja päihdehoitoon liittyen.

SAAMENKIELISEN PÄIHDEVIESTINTÄMATERIAALIN TUOTTAMINEN

Saamenkielistä päihdeviestintämateriaalia ei ole saatavilla Suomessa eikä muissa Pohjoismaissa. Viimeinen saamenkielinen materiaali on vuonna 1854 Raittiuden ystävien käännättämät kaksi raittiuskirjasta: Rampa Lauri ja Kolme päivää Sairion kylässä. Alkoholiohjelman materiaalia on käännetty ruotsiksi, englanniksi, venäjäksi ja viron kielelle, mutta ei yhdellekään saamen kielelle. Myöskään mitään saamenkielistä päihdepalvelua ei ole saatavilla, lukuun ottamatta Utsjoen terveyskeskuksen lääkäripalvelua, jossa aika ajoin on saamenkielinen lääkäri ja terveydenhoitaja. Vastassa oli siis varsinainen pioneerityö monessakin eri suhteessa.

Saamenkielisen ja kulttuuriset erityispiirteet huomioon ottavan materiaalin ideoiminen oli käynnistetty jo syksyllä, ja sen tuottamista jatkettiin tehokkaasti. Nimekseen materiaali, ja siihen liittyvä ajattelu- ja lähestymistapa, sai ”Hiljaiset kysymykset”. Ajatuksena oli tuottaa saamelaiset arvot, normit ja ajattelutavan sekä kommunikaatiokäytännöt paremmin huomioon ottavaa viestintää. Sen tuli olla luonteeltaan asiallisia, filosofisia, ajattelemaan herättäviä, humoristisia, ei-tuomitsevia, ei-osoittelevia, ei-kontrolloimaan pyrkiviä. Saamelaisten kommunikaatiotapojen erityispiirteitä ei ole tutkittu kattavasti. Käsitys viestinnän kulttuurisista ominaispiirteistä perustui sen vuoksi SámiSoster ry:n, Posken Saamelaisyksikön ja Saamelaiskäräjien kielitoimiston edustajien kanssa käytyjen neuvottelujen tuloksiin.

Valistusmateriaali on lähtökohtaisesti huono termi. Se on vanhahtava ja viittaa vanhanaikaiseen viestintäkäsitykseen ylhäältä alaspäin. Vaikka viestintäkäsitykset ovat muuttuneet ja edustavat vastavuoroista, osallistavaa tiedon tuottamista/välittämistä, kumma kyllä parempaa termiä ei ole lanseerattu. Pertti Hemanus, Juha Partanen & Matti Virtanen (1987) ovat käyttäneet termiä ”virittävä valistus”, muttei se juurikaan onnistu korvaamaan termin puutteita. Minna Sääskilahti (2006) toteaa alkoholivalistuksen tekstilajia tutkivassa väitöskirjassaan, että vaikka päihdevalistuksen tekstilaji on muuttunut merkittävässä määrin asialliseksi ja terveyspainotteiseksi 2000-luvulle tultaessa, kantaa se silti mukanaan monia sisäänrakennettuja erityismerkityksiä, jotka ainakin kohderyhmän alitajunnassa yhdistyvät vanhaan valistustekstilajiin. Tämän voittaminen on yksi uuden päihdeviestintä- ja -neuvontamateriaalin suurista haasteista. (Heikkilä 2009)

Erityiselle kohderyhmälle suunnattua, räätälöityä virittävää päihdevalistusmateriaalia on aiemmin tuotettu mm. Elämäntapaliiton, SOL:n ja YTHS:n yhteisöterveyshankkeessa ”Mäyräkoirasta sixpackiin”. Hanke pyrki löytämään yliopisto-opiskelijoihin kohdennettuja päihdeviestinnän ja ehkäisevän päihdetyön keinoja. Samaa ideaa soveltaen on kehitetty myös ”*hiljaiset kysymykset*” -päihdeviestintämateriaali löytämään teemoja, puhetapoja ja kuvakieltä, jotka sopisivat saamelaisalueella elävään saamelaiseen aikuisväestöön (ensisijaisesti poronhoitajat/-perheet/-yhteisö). Projektisihteeri kiteytti hankekokouksissa syntyneet ideat päihdeviestinnästä ja luonnosteli toteutustavan. Ajatuksena oli tuottaa aluksi yksittäistä kuvamateriaalia, johon liittyy lyhyt aforistinen lause. Kuvien tuli sijoittua paikalliseen luonto- ja kulttuuriympäristöön. Kuvamateriaalin oli tarkoitus olla monikäyttöistä, niin että se toimisi postikortteina, julisteina flyereina, itsenäisinä hiljaisina kysymyksinä eri julkisissa tiloissa, mutta samalla myös puheeksi ottamisen välineinä asiakastapaamisissa. Viestinnällä pyrittiin Virtasen (1987) ajatuksen mukaisesti vaikuttamaan *alkoholin käyttötapoja ylläpitävien yksilöllisten, sosiaalisten ja kulttuuristen mekanismien paljastumiseen*, ei niinkään käyttötapojen suoraan ohjaamiseen. (Heikkilä 2009)

Pirita Palismaa piirsi kuvat. Materiaalin keskeinen hahmo on Doavttir Goaikkanas eli Tri Tippa. Ajatus lähti liikkeelle hankkeen nimestä ja päätavoitteesta, joka on humalajuomisen vähentäminen. Hahmo on eräänlainen cross-kulttuurinen luomus, jossa mielikuvituksellisesti yhdistyvät terveysviestinnän elementit saamelaisten esinekulttuuriin ja kulttuuriseen symboliikkaan. Hahmo pyrkii kiteyttämään hiljaisia, filosofisia pohdintoja, joiden tarkoitus on herättää ihmisiä pohtimaan ja helpottaa vaikeaksi koetun aiheen puheeksi ottamista saamelaisyhteisössä. Vastaanottoa testattiin alustavasti mm. SámiSoster ry:n työntekijäkokouksissa ja kehittämispäivillä sekä esitelmätilaisuuksissa. Lisäksi korttimateriaalia oli esillä Sininauhaliiton messupöydässä Kuopion

päihdepäivillä syksyllä 2008. Humalajuomisen vähentämishankkeen koordinaattoriksi siirtyneen, Kaarina Honkasen, mukaan vastaanotto oli voittopuolisesti myönteinen. Lähestymistapaa kiitettiin tuoreudesta. Kommunikaatiotapa oli onnistunut ohittamaan päihdevalistuksen moraalisen painolastin ja tuomaan päihdekeskusteluun uutta tulokulmaa. (Honkanen 2009)

Kuva 5. Olmmošhan galgá juhkat. – Ihmisenhän pittää juua.

Lisäksi ryhdyttiin yhteistyössä Stakes:n (THL) ja STM:n alkoholiohjelman materiaalista vastaavan tahon sekä Lapin lääniin Alkoholiohjelman koordinaattorin kanssa käännättämään alkoholiohjelman materiaalia saamen kielelle. Yhteistyöhön osallistui myös LSHP:n Mielenterveys- ja päihdetyön seudullinen kehittämishanke, joka oli saanut sytykkeen saamelaiskysymykseen Goaikkanas-projektin nostettua asian esiin. Ensimmäisenä työn alle otettiin mini-interventio materiaalin kääntäminen (10-kysymystä, Audit-ohje, Ohje viranomaisille ja Tiedätkö paljonko juot –kortti). Koska alkoholiviestintämateriaalia ei ole käännetty saameksi vuosisatoihin, liittyi kääntämistehtävään myös mittava uudissanaston luominen. Keskeisen alkoholiohjelman termistön kääntämistä varten Goaikkanas-projekti kokosi saamenkielenkääntäjistä ja kielisepistä (*giellačeahppi* on pohjoissaamea ja tarkoittaa kielen osaajaa) työryhmän, joka työsti käännöksiä Saamelaiskäräjien kielitoimiston kielenkääntäjän, Ellen Pautamon, johdolla. Kielen ohella teksti pyrittiin mukauttamaan kulttuurisiin ilmaisutapoihin sopivaksi. Tätä tarkoitusta varten käännyttiin myös saamelaisyleisöön päin, ja pyydettiin Sámi Radion kautta ihmisiä ottamaan yhteyttä kääntäjiin ja SámiSoster ry:n toimistoon sopivien saamenkielisten termien löytämiseksi. Tehtävä oli kaiken kaikkiaan vaativa ja käännösten muokkaustyötä jatkettiin vuoden 2009 aikana, jolloin materiaali viimein meni painoon.

Koska projekti oli lähtenyt hyvin käyntiin, pyrittiin sen rahoituspohjaa laajentamaan, niin että se voisi toimia täysaikaisena koko vuoden. Lisärahoitusta haettiin mm. STM:ltä ja Mela:lta.

Ajatuksena oli, että poromiesten työterveydenhuollon yhteyshenkilötoiminnan käynnistämiseen tähtäävän projektin puitteissa voitaisiin kehittää poromiesten työterveyshuoltoa ja edistää sen yhteydessä tapahtuvaa puheeksi ottamisen käytäntöä. Tässä vaiheessa lisärahoitusta ei kuitenkaan järjestynyt. Projektisihteeri jatkoikin SámiSoster ry:n varoin touko-kesäkuun laatien Goaikkanas-projektille jatkohankkeen.

Kuva 6. Olbmos leat 1001 buori ákka juhkamii. – Ihmisellä on 1001 hyvvää syytä juua.

VUOSI 2009: SAAMELAISALUEEN PÄIHDETYÖN TOIMINTAMALLIN LUOMINEN, SAAMENKIELISEN MATERIAALIN TUOTTAMINEN JA JULKISEN KESKUSTELUN YLLÄPITÄMINEN

Vuoden 2009 toiminta toteutettiin siten, että projektisihteeri toimi osa-aikaisena tammi-toukokuussa ja täysaikaisena kesäkuussa sekä marraskuussa. Projektinhallinnan kannalta keskeisiä toimia olivat tarkennetun vuosityösuunnitelman laatiminen sekä projektin tulosten yhteenveto, arviointi, raportointi ja tiedottaminen.

Vuoden tärkeimpiä toimintamuotoja olivat 1) edistää julkista keskustelua ja osallistua päihdekysymyksiä koskevaan tieteelliseen keskusteluun, 2) osallistua aktiivisena toimijana saamelaisten päihdekysymyksen ja päihdepalvelujen erityispiirteiden kansallisen ja kansainvälisen tason kehittämistyöhön, osallistuminen koulutukseen ym. alan keskustelu- ja tiedotustilaisuuksiin sekä 3) saamenkielisen ja kulttuuriset erityispiirteet huomioon ottavan päihdeviestintämateriaalin

testaaminen ja tuottaminen. Vastaavasti projektin tavoitteena ollut saamelaisalueen päihdetyön toimintamalli viimeisteltiin.

JULKISEN KESKUSTELUN EDISTÄMINEN

Julkisen keskustelun ylläpitoa toteutettiin näkyvästi valtakunnallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla. Tärkeä valtakunnan tason tiedotustilaisuus ja julkinen vaikutustapahtuma oli osallistuminen Päihdepäiville Turussa 15.–16.9.2009. Päihdepäivien yhteydessä järjestetyillä messuilla tiedotettiin projektin toimintatavoista ja uusista menetelmistä sekä jaettiin sitä koskevaa esitemateriaalia. Projektisihteeri oli kutsuttu päihdepäivien Terveyden tasa-arvo –paneeliin edustamaan saamelaisnäkökulmaa. Projektihenkilöstö hyödynsi myös tehokkaasti alan ammatillista koulutusmahdollisuutta tutustumalla messupöytien antiin ja osallistumista seminaareihin sekä työpajoihin. Tapahtuman yhteydessä järjestettiin tiedottaminen YLE, Sámi Radiossa (14.9.2009). Päihdepäivien yhteydessä ilmestyneeseen ja päihdepäivillä jaettuun Sininauhaliiton julkaisemaan, Sininen aalto –lehteen, oli myös tuotettu artikkeli saamenkielisestä päihdetyöstä (Heikkilä, L 2009: Man stuoris lea goaikkanas? Päihdetyötä saamen kielellä, Sininen aalto 3/2009) .

Päihdepäivien materiaalintuotantoon ja esillepanoon panostettiin voimakkaasti. Tavoitteena oli luoda sekä yleisestä messutarjonnasta selvästi erottuva, projektin kulttuuriset erityispiirteet ilmentävä messupöytä. Sininauhaliiton Humalajuomisen vähentämisen hankkeen koordinaattori vastasi Päihdepäiville osallistumisen järjestelyistä pitäen huolen siitä, että Goaikkanas-projektin erityisteemat olivat esillä Päihdepäivien ohjelmatarjonnan suunnittelussa, ja että hanke sai näkyvästi sijoitetun messupöydän vastapäätä pääsisäänkäyntiä, Sininauhaliiton hankkeiden naapurina. Messupöytä toteutettiin yhteistyössä syyskesällä alkaneen SámiSoster ry:n jatkohankkeen ”*Sámi vugiin fábmuid gárrenávnnasbargui/ Saamelaiset voimavarat päihdetyöhön*” kanssa. Tämän hankkeen projektiyöntekijä, Ellen Anne Labba sekä SámiSoster ry:n toiminnanjohtaja, Ristenrauna Magga, osallistuivat aktiivisesti messuosaston esittelytoimintaan.

Messuosasto oli rakennettu saamelaiskulttuurisen värimaailman mukaisesti. Esitetarjonta koostui hanke-esitteiden ja Hiljaiset kysymykset –materiaalin sekä esitteen ohella laajemmin saamelaiskulttuurin ja saamelaisten asemaan sekä oikeuksiin liittyvästä esitemateriaalista. Lisäksi esillä oli molempien hankkeiden julisteita. Kulttuurikasvatusta edisti myös Sámi Duodjilta vuokratut isokokoiset lapinnuket, jotka edustivat eri alueiden lapinpukuja. Yhteistyössä Sámi vugiin fábmuid gárrenávnnasbargui –hankkeen kanssa oli lisäksi tuotettu diaesitys, joka esitteli kulttuurista erityisnäkökulmaa: mettäterapian ympäristöä ja kulttuurisensitiivistä päihdeviestintää. Esitykseen oli koottu lomittain saamelaisalueen maisemakuvia ja Hiljaiset kysymykset -materiaalia. Taustalla soi luontoääniä. Pöydille oli laitettu vuodenaikaan sopivat ruskanväriset liinat ja ruskaoksia, ja kävijöille tarjoiltiin puolukoita. Messuosasto saavutti suuren yleisömenestyksen. Varsinaisia kävijämääriä ei kirjattu ylös, eikä kävijäkyselyä tehty, mutta palautepäiväkirjaan kerääntyi paljon myönteisiä kommentteja. Lisäksi messujen aikana luotiin paljon henkilökohtaisia kontakteja mm. muiden luontoa päihdetyössä hyödyntävien tahojen kesken.

Myös paneelipuheenvuoro oli valmisteltu etukäteen huolellisesti. Projektisihteeri nosti paneelikeskustelussa esiin Goaikkanas-projektin keskeiset tulokset: saamenkielisen

päihdeviestintämateriaalin ja päihdepalvelujen täydellinen puuttuminen Suomessa sekä kulttuurisensitiivisen näkökulman laajemminkin. Lisäksi hän nosti esiin Hiljaiset kysymykset – materiaalin esimerkkinä uudentyyppisestä voimavarakeskeisestä terveysviestinnästä.

Tärkeä alueellisen tason tiedotustilaisuus ja julkisen keskustelun ylläpitämiseen tähtäävä tapahtuma olivat Lapin päihdepäivät Rovaniemellä (4.-5.11.2009). Projektikoordinaattori osallistui valtakunnallisen mielenterveys- ja päihdetyön kehittämissuunnitelman, MIELI 2009, toteutusta koskevaan asiantuntijapaneeliin. Hän nosti esiin saamenkielisen ja kulttuuriset erityispiirteet huomioon ottavien palvelujen tuottamisen ja kehittämisen osana käynnissä olevia palvelurakenteen uudistusprosesseja päihde- ja mielenterveystyössä. Lisäksi yhdessä Humalajuomisen vähentämishankkeen koordinaattorin ja Sámi vugiin fábmuid gárrenávnnasbargui/ Saamelaiset voimavarat päihdetyöhön -hankkeen kanssa jaettiin Goaikkanas-projektin esitteitä, kortteja ja tiedotusmateriaalia tapahtuman yhteyteen pystytetyssä pöydässä. Tästä mahdollisuudesta ei ollut tiedotettu etukäteen ja hankehenkilöstö toimi nopeasti ex tempore –periaatteella. Hiljaiset kysymykset –materiaali ja varsinkin Tippa-kortit olivat jo monien päiville osallistuvien sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöiden tiedossa. He olivat tutustuneet materiaaliin ensimmäisen kerran Kuopion päihdepäivillä (2008), jossa Humalajuomisen vähentämishankkeen koordinaattori esitteli sitä Sininauhaliiton pöydässä. Tippa-kortit olivat saavuttaneet myönteisen vastaanoton, ja niitä osattiin sen vuoksi tulla innokkaasti hakemaan.

Tärkeä paikallisen tason julkisen puheen ylläpitämiseen ja asenneilmapiiriin vaikuttamiseen liittyvä tapahtuma oli Hetan joulumyyjäisten (28.11.2009) yhteyteen pystytetty esittelypöytä. Goaikkanas-projekti pystytti yhdessä Enontekiön terveydenedistämisen ryhmän sekä moniammatillisen päihdetyöryhmän ja Sámi vugiin fábmuid gárrenávnnasbargui/ Saamelaiset voimavarat päihdetyöhön -hankkeen kanssa terveydenedistämispöydän. Perusideana oli, että markkinahyödykkeiden sijaan ihmiset saattoivat antaa aineettomia lahjoja itselleen tai läheisilleen. Sellainen oli esimerkiksi terveyttä ja hyvinvointia edistävä lupaus (esim. lupaus liikkua enemmän, kylästellä enemmän, lopettaa tupakoinnin, antaa läheisilleen ja itselleen raittiin joulun jne). Lupaus tehtiin sitä varten laaditulle kaavakkeelle ja kaikki lupauksen tehneet saivat osallistua arvontaan, jonka palkintoina olivat Sámi vugiin fábmuid gárrenávnnasbargui –hankkeen lahjoittama hedelmäkori sekä kolme Hiljaiset kysymykset -kalenteria. Pöydän teema osoittautui suureksi yleisömenestykseksi ja kävijämäärä ylitti odotukset. Lupauksia varten laaditut kaavakkeet, joita oli yhteensä 100, loppuivat kesken. Arpajaislistaan tuli yhteensä 75 nimeä. Enontekiön kokoisella paikkakunnalla, jonka väkiluku on n. 1900 asukasta, tätä voidaan pitää suurena saavutuksena. Pöydässä jaettiin myös suomen- ja saamenkielistä päihde- ym. terveysviestintämateriaalia. Pöytä sai paljon näkyvää julkisuutta juuri omanlaisensa teemansa ja iloisen ulkoasunsa vuoksi. Enontekiön sanomissa oli kuvallinen artikkeli (2.12.2009), joka käsitteli ensisijaisesti tätä terveydenedistämisen pöytää. Kyseessä oli ensimmäinen kokeilu yhteistyöstä projektien ja paikallisen terveydenedistämisen työryhmän välillä, ja se otettiin erittäin myönteisesti vastaan. Toimintaa päätettiin jatkaa ensi vuonna, silloin käynnissä olevien hankkeiden kanssa.

Lisäksi julkisuutta ylläpidettiin kirjallisen toiminnan avulla. Siihen liittyen merkittävin tapahtuma oli Lapin yliopiston kirjan, Orjasniemi & Tiuraniemi (toim.) Rajua, rujoa ja raitista. Alkoholinkäyttöä Lapissa. Lapin yliopistopaino, Rovaniemi, julkaisutilaisuus Rovaniemellä

helmikuussa, sekä sitä koskeva uutisointi Lapin Kansassa, YLE Lapin Radiossa ja Helsingin Sanomissa (6.2.2009). Teoksessa on projektisihteerin kirjoittama artikkeli kulttuurisensitiivisestä päihdetyöstä (Heikkilä, L 2008: Hiljaisia kysymyksiä vaietuista asioista). Samana päivänä, joka on saamelaisten kansallispäivä, julkaistiin Helsingin Sanomissa teema-artikkeli saamelaisten päihdeongelmista. Projektisihteeri antoi haastattelun kyseisen artikkelin kirjoittalle. Myös projektin oman julkaisun kirjoittamista jatkettiin. Se käsittelee kulttuurisensitiivisestä päihdetyötä sekä sisältää saamelaisalueen päihdetyön toimintamallin kuvauksen ja perustelut. Päihdetyön toimintamallin työstäminen jatkui yhdessä koordinaation kanssa hankkeen työkokouksissa ja sähköpostin ja puhelimen välityksellä. Julkaisu on tarkoitus saada painokuntoon vuoden 2010 alussa.

ALAN KEHITTÄMISTOIMINTA

Projektisihteeri jatkoi aktiivista osallistumista alan koulutus- ja kehittämistilaisuuksiin. Hän piti mm. seuraavat seminaariesitelmät: ”Saamelaisnäkökulma Alkoholiohjelmaan”, Mielekkäästi tulevaan - Mielenterveys- ja päihdetyöhankkeiden kevätseminaari LSHP/POSKE, Levitunturilla 23.–24.4.2009 sekä ”Saamelaisten hyvinvointipalvelujen haasteet – erityisnäkökulmana henkinen hyvinvointi”, POSKE-päivät, 8.6.2009, Tankavaarassa. Lisäksi projekti tarjosi sisältöosaamisen SámiSoster ry:n toiminnanjohtaja Ristenrauna Maggan pitämään konferenssiesitelmään ”Saamelainen mielenterveys- ja päihdepalvelujen asiakkaana”, MIELI 2009 -kansalliset mielenterveyspäivät, Suomen mielenterveysseura, Rovaniemi 5. - 6.2.2009. Lisäksi toiminnanjohtaja Ristenrauna Magga toi puheenvuorossaan esille saamelaisten pyskososiaalisten palvelujen kehittämistarpeet STKL:n Sosiaali- ja terveysturvan valtakunnallisten päivien Kunta – paras paikka palveluille, Palvelumalleja uudistamassa –työryhmässä (Rovaniemi 12.-14.8.2009) sekä Hyvinvoinnin rajalla – kysymyksiä palvelurakenteiden kehittämisestä saamelaisalueella koskevassa työseminaarissa Kittilän Kallossa 3.-4.9.2009.

Tärkeä kansainvälinen saavutus oli edellisenä syksynä käynnistetty yhteistyö arktisten alkuperäiskansojen välillä EU:n Pohjoisen ulottuvuuden sosiaali- ja terveyskumppanuuden yhteydessä (NDPHS). SIHLWA-asiantuntijaryhmän kokouksen yhteydessä, Östersundissa 4.-5.5.2009, järjestettiin Indigenous Mental Health, Addictions and Parenting (IMHAP) -asiantuntijaryhmän perustamiskokous. Projektisihteeri toimi ainoana Suomen saamelaisten sosiaali- ja terveyskysymysten asiantuntijana, koska Saamelaiskäräjät ei ollut lähettänyt edustajaansa tilaisuuteen. Asiantuntijaryhmän puheenjohtajamaana toimii Kanada, ja Pohjoismainen ministerineuvosto osallistuu sen toiminnan rahoittamiseen. Seuraava kokoontuminen päätettiin pitää lokakuussa 2009 Riiassa pidettävän NDPHS –työterveysasiantuntijaryhmän kokouksen yhteydessä.

Lisäksi verkostoitumista jatkettiin paikallisten päihdetyöntekijöiden ja saamelaisosaamisen vahvistamista. Projektisihteeri valittiin Enontekiön päihdetyöryhmän koollekutsujaksi ja puheenjohtajaksi sekä asiantuntijaksi Inarin mielenterveys- ja päihdestrategian laatimisen työryhmään. Projektisihteeri osallistui myös aktiivisesti rajat ylittävään lähialueiden sosiaali- ja terveysalan yhteistyöhön ehkäisevän päihdetyön erityisnäkökulmasta. Siihen liittyen pidettiin Saamelaisen rajat ylittävän perhetyön suunnittelupäivät Hetassa 4.-5.3.2009. Lisäksi projektisihteeri

osallistui Nordisk Välfärd Centre (NVC):n ja Posken saamelaisen perhetyön verkostoitumisseminaarin (FIERBMI) suunnittelutyöhön. Tämä kansainvälinen kutsuseminaari oli määrä pitää 13.–14.10.2009 Levillä, ja sen yhtenä teemana oli päihdetyö. Projektisihteeri valmistautui pitämään puheenvuoron aiheesta ”Saamelainen näkökulma päihdeviestintään”. Valmistelu siirtyi jatkohankkeen toimenkuvaan Goaikkanas-hankkeen päätyttyä.

Osaamista ja verkostoitumista vahvistettiin myös osallistumalla Barentsin Euroarktisen neuvoston (BEAC) 4. Psykiatrian konferenssiin Luulajassa 17.–19.3.2009. Erityisteemana konferenssissa olivat alkuperäiskansat ja mielenterveys sekä päihdekysymykset. Samassa yhteydessä pidettiin myös NDPHS/SIHLWA työkokous koskien alkuperäiskansojen mielenterveys-, addiktio- ja vanhemmuustyöryhmän perustamista. Valtakunnan tason merkittävä tapahtuma oli osallistuminen A-klinikkasäätiön järjestämille Sosiaalihuollon päihdepäiville, 11.–12.11.2009 Helsingissä, sekä aktiivinen tiedottaminen ja keskusteluihin osallistuminen seminaaripuheenvuorojen kautta, saamelaiserityisen näkökulman esiin nostaminen ja hanke-esitteiden jakaminen.

SAAMENKIELINEN PÄIHDEVIESTINTÄMATERIAALI

Kolmas tärkeä työmuoto oli saamenkielisen ja kulttuuriset erityispiirteet huomioon ottavan päihdeviestintämateriaalin tuottaminen yhdessä hankekoordinaation kanssa. Edellisinä vuosina aloitettu Hiljaiset kysymykset -materiaalin toimittaminen jatkui. Päihdepäiviä varten Tippa-kortteja painettiin lisää ja kuvista tehtiin myös A3-kokoisia julisteita. Julisteiden on tarkoitus toimia julkisissa tiloissa itsenäisinä kysymyksinä ja keskustelun kirvoittajina. Lisäksi Hiljaiset kysymykset –aineistosta laadittiin kalenteri vuodelle 2010. Kalenterin ideana oli käsitellä vuodenaikoihin liittyvää tapajuomista ja muita alkoholinkäytön taustalla olevia sosiaalisen käyttäytymisen malleja sekä kulttuurisia itsestäänselvyyksiä.

Hankekoordinaattori Kaarina Honkanen käynnisti Hiljaiset kysymykset -materiaalin ja siihen liittyvän kulttuurisensitiivisen puheeksiottamisen toimintamallin tuotteistamisen. Hän suunnitteli materiaalin testaamisen Inarin päihdetyötä tekevillä sosiaali- ja terveydenhuollon ja seurakunnan diakoniatyön sekä kolmannen sektorin hanketyöntekijöillä. Testauksen vaiheet ja tulokset on esitelty hänen opinnäytetyössään (Honkanen, K: Hiljaiset kysymykset – kulttuurisensitiivinen päihdetyön materiaali saamelaisasiakkaan kohtaamisessa, HUMAK 4/2009). Projektisihteeri osallistui testikysymysten muokkaukseen ja opinnäytetyön ohjaukseen ja kommentointiin. Hankekoordinaattori testasi materiaalin ja menetelmän toimivuutta myös SPR:n Kamavapaa – koulutustilaisuudessa, jossa se sai palautekyselyn mukaan hyvän vastaanoton. Lisäksi hankekoordinaattori laati ohjeistuksen Hiljaiset kysymykset – materiaalin käytöstä. Tuotteistaminen on viety niin pitkälle, kuin se on tämän projektin puitteissa mahdollista. Viimesijainen tuote edellyttää jonkin verran lisää testausta ja käyttökokemuksia sekä yksityiskohtaisemman koulutuspaketin kokoamista, joka voidaan toteuttaa jatkohankkeen aikana.

Projektihenkilöstö ja SámiSoster ry levittivät hankkeen tuottamaa Hiljaiset kysymykset –materiaalia tehokkaasti paikallisen, alueellisen ja valtakunnallisen tason yhteistyökumppaneille. Projektin toimintatapojen juurruttamista varten oli ehdottoman tärkeätä saada jatkohanke, joka pystyi sujuvasti jatkamaan hyvin alkaneita työmuotoja. Kuten edellä todettiin, SámiSoster ry onnistui

saamaan jatkohankkeen, Sámi vugiin fábmuid gárrenavnnasbargui/ Saamelaiset voimavarat päihdetyöhön, joka alkoi välittömästi Goaikkanas-projektin päätyttyä. Projektin toimintatavat ja verkostokontaktit siirtyivät uuden hankkeen käyttöön joustavasti. Projektisihteeri vastasi myös SámiSoster ry:n jatkohankkeen suunnittelusta ja rahoituksen hakemisesta vuodelle 2010.

Hankkeen arviointi saatettiin päätökseen hankkeen loppuessa. Arvioinnista vastasi Sininauhaliiton ARPA-palvelun Nina K. Hyttinen. Projektihenkilöstö vastasi arviointikyselyyn itsenäisesti omien dokumenttiensa ja kokemustensa perusteella. Hankkeen tuloksista tiedottaminen päätettiin siirtää loppuvuodesta tiedotuksellisesti parempaan ajankohtaan vuoden 2010 alkuun. Samassa yhteydessä tiedotetaan jatkohankkeen pä

ätavoitteista ja työtavoista. Näin saavutetaan tietty synergiaetu, joka lisää molempien hankkeiden näkyvyyttä.

7. TULOKSET

Humalajuomisen vähentämisen hankkeen tavoitteena oli löytää toimia humalajuomisen ja siitä yksilölle ja lähiyhteisölle aiheutuvien haittojen vähentämiseksi. Saamelaisalueen osahankkeen, eli Goaikkanas-projektin, pääasialliset tavoitteet olivat julkisen ja ammatillisen keskustelun käynnistäminen saamelaisten päihdekysymyksistä osana pohjoisen syrjäseudun paikallisyhteisöä sekä saamelaisalueen toimintamallin luominen, joka tähtää humalajuomisen vähentämiseen. Toimintamenetelmiksi valittiin avaintoimijahaastattelut ja henkilökohtaiset yhteydenpidot saamelaisalueen päihdetyötä tekeviin sosiaali- ja terveysalan ym. toimijoihin, julkisissa tiedotusvälineissä esiintyminen, saamelaisalueen päihdetyön seminaarin järjestäminen, esitelmien pito ja aktiivinen osallistuminen alan ammatillisiin seminaareihin ja kehittämistilaisuuksiin, kirjoitustoiminta ja päihdetyön yhteishankkeiden ja –toimintamuotojen suunnittelussa avustaminen muiden päihdetyön paikallisten toimijoiden kanssa ym.

Projektin johtavan ajatuksen mukaisesti tavoitteisiin pyrittiin vaikuttamalla päihteitä koskeviin asenteisiin ja tietoihin, tunnistamalla ja vahvistamalla päihdehaitoilta suojaavia tekijöitä ja sitä kautta pyrkimällä vaikuttamaan päihteiden käyttöön ja käyttötapoihin. Porosaamelaisen väestön tarpeet sekä päihdetyötä tekevien henkilöiden saamelaiserityinen osaaminen olivat projektin päähuomion kohteina. Projektissa pyrittiin lisäämään saamelaisten mahdollisuuksia ja valmiuksia omaehtoiseen alkoholihaittojen vähentämiseen. Lisäksi pyrittiin virittämään paikallisen sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstön sekä muiden päihdetyötä tekevien tai päihdekysymyksiin asiakastyössä törmäävien viranomaisten ja projektityöntekijöiden puheeksi ottamisen käytäntöjä ja moniammatillista verkostotoimintaa päihdekysymyksissä.

Kuva 7. Gal dáppe lea álki juhkat, váddasit lea leat jugakeahttá.
Kyllä täällä on heleppo juua ja vaikia olla juomatta.

Miten projekti sitten onnistui tehtävässään?

Asenneilmapiiriin vaikuttaminen ja totuttujen tapojen, käytäntöjen ja ajatusmallien muuttaminen ovat luonnollisesti hyvin hitaasti eteneviä prosesseja. Niiden vaikutuksia voidaan havaita vasta pitkällä tähtäimellä. Siten hankkeen päämäärän, humalajuomisen ja siitä aiheutuvien haittojen vähentämisen, toteutumista voidaan arvioida vasta pidemmän aikavälin kuluttua. Sen sijaan projektin tuloksellisuutta voidaan arvioida sen käynnistämien keskustelujen ja asennevaikuttamiseen tähtäävien avausten, aloittamien yhteistyömuotojen eri toimijoiden kesken, aikaansaamien aloitteiden, näkyvyyden julkisessa keskustelussa sekä toimintatapojen muutosten perusteella.

Goaikkanas-projekti toimi monessa mielessä pioneerityössä tuoden uusia näkökulmia ja toimintatapoja sekä käynnistäen muutosprosesseja niin saamelaisalueen, alueellisen kuin valtakunnallisen tason päihdetyössä. Lisäksi projekti oli mukana vaikuttamassa kansainvälisen tason kehitysprosesseihin, jotka liittyivät arktisten alkuperäiskansojen asemaan päihdetyössä. Projektin yksi tärkeimmistä saavutuksista on *kulttuurisensitiivisen näkökulman* esitteleminen Suomen päihdetyöhön. Tätä näkökulmaa ei aiemmin ole käsitelty päihdetyössä ja sosiaalityössäkin vain vähän. Monikulttuurisuudella on tähän asti ymmärretty maahanmuuttajien kielellisten ja kulttuuristen tapojen huomioimista. Kulttuurisensitiivisellä näkökulmalla tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä, että sosiaali- ja terapiatyötä tekevällä henkilöllä on riittävästi herkkyyttä, teoreettisia tietoja, taitoja ja asenteellisia valmiuksia ottaa työssään huomioon asiakkaan kulttuuritausta ja toimia monikulttuurisessa ympäristössä. Tämä ei tarkoita pelkästään saamen

kielen osaamista, vaan laajempaa kulttuurista ymmärrystä ajattelutavoista, asenteista, normeista, roolimalleista, toimintatavoista sekä yhteiskunnallisen muutoksen vaikutuksista kulttuurisiin toimintaedellytyksiin. Tämä on ennen kaikkea tärkeä yksilön henkilökohtaisen elämäntilanteen, vaikutus- ja toimintamahdollisuuksien, valintojen ja rajoitteiden kannalta katsottuna. (Heikkilä 2009)

Koska kyseessä on uusi aluevaltaus, yhtenä saavutuksena voidaan pitää jo itsessään saamelaisnäkökulman esiin nostamista päihdetyössä. Tähän liittyen projekti käynnisti rohkeasti yhteistyötä eri tason toimijoiden kesken. Projektisihteeri osallistui hyvin aktiivisesti keskeisiin paikallisen, alueellisen, valtakunnallisen ja kansainvälisen tason ammatillisiin kehittämistoimiin, tehden tiettäväksi saamelaiserityiset tarpeet päihdetyössä. Tuloksena syntyi saamelaisalueen päihdetyön toimintamalli, joka sisälsi laajennetun ymmärryksen saamelaiserityisistä tarpeista päihdetyössä.

Lisäksi projekti nosti esiin saamenkielisen päihdeviestintämateriaalin ja päihdepalveluiden täydellisen puuttumisen Suomessa. Projekti käynnisti saamenkielisen ja kulttuuriset erityispiirteet huomioonottavan päihdeviestintämateriaalin tuottamisen, saamenkielisen terminologian kehittämisen ja aloitti päihdetyömenetelmien kehittämistyön yhdessä alan keskeisten toimijoiden kanssa. Saamenkielinen materiaali on tärkeä väline, jonka kautta voidaan pyrkiä vaikuttamaan yleiseen asenneilmapiiriin saamelaisten keskuudessa sekä lisäämään omaehtoisia mahdollisuuksia humalajuomisen vähentämiseen. Samalla se on uusi apuväline puheeksi ottamiseen sosiaali- ja terveydenhuollossa.

7.1 JULKISEN KESKUSTELUN KÄYNNISTÄMINEN

Julkisen keskustelun käynnistäminen päihdeongelmista saamelaisten keskuudessa oli hyvin haastava tehtävä. Aihe koetaan vaikeaksi saamelaisten keskuudessa monestakin eri syystä. Yhtäältä saamelaiskulttuurissa ei ole tapana puhua perheensisäisistä ongelmista julkisuudessa. Niistä puhuminen koetaan häpeälliseksi kuten Anne-Maria Näkkäläjärvi (2008) toteaa. Kyseessä on normi, joka on astetta vahvempi kulttuurinen instituutio kuin tapa. Se poikkeaa suomalaisesta vaikenemisen kulttuurista siinä mielessä, että se on astetta jyrkempi. Vaikeneminen koskee kaikkia välittömästi perhe- tai suvun piirin ulkopuolella olevia henkilöitä, ja normin rikkomista sanktioidaan mm. paheksumalla näkyvästi tai sulkemalla henkilö jaetun yhteisöllisyyden ulkopuolelle. Perheen ja suvun asiat pyritään sen vuoksi hoitamaan sisäisesti niin pitkään kuin mahdollista. Yhteydenottoa ulkopuolisiin asiantuntijoihin ja viranomaisiin vältellään usein viimeiseen asti. Tämä voi osaltaan liittyä pitkään historialliseen kokemukseen, jossa viranomaiset ovat edustaneet valtakulttuuria ja heidän on koettu ajavan saamelaisten etujen vastaisia tai niiden kanssa kilpailevia intressejä. Viranomaisten kanssa ei myöskään ole ollut yhteistä kieltä, mikä on osaltaan vaikeuttanut luontaisen kommunikaatioyhteyden tai luottamuksen syntymistä. Lisäksi vähemmistöasemassa olevan kansan/väestöryhmän itseidentiteetin ja kulttuurin suojelemisen tarve korostavat tätä piirrettä. (Heikkilä 2009)

Toisaalta julkista keskustelua saamelaisten päihdekysymyksistä vaikeuttaa voimakas stigmatisaatio. Julkisuudessa on vallalla stereotyyppinen kuva ”juoposta lappalaisesta”, joka nousee helposti esiin, kun ottaa alkoholin ja saamelaiset puheeksi. [Huom! Tässä yhteydessä käytetään tarkoituksella nimitystä ”lappalainen”, joka on ulkopuolisten saamelaisille antama nimitys.] Suomessa erityisesti viihde- ja matkailuteollisuus ruokkivat ja hyödyntävät tätä, tietyllä tavalla humoristiseksi miellettyä presentaatiota. Saamelaiset itse kokevat sellaiset kuvaukset ja viittaukset usein loukkaaviksi ja alentaviksi yleistyksiksi. (Heikkilä 2009)

Kunec (2008) on purkanut auki myyttistä kuvaa ”rehottavasta saamelaisesta alkoholismista”. Hän rinnastaa tekstilajin osaksi laajempaa stereotyyppistä käsitystä alkuperäiskansan erityisestä alttiudesta päihdeongelmille. Hänen mukaansa tällaisille käsityksille ei kuitenkaan ole yksiselitteisiä epidemiologisia perusteita. Edelleen hänen mukaansa Laestadiuksen ja herätysliikkeen muiden johtajien henkilökohtaiset taustat ja omakohtaiset kokemukset vaikuttavat voimakkaasti heidän tunnepitoisiin asenteisiinsa suhtautumisessa alkoholiin. Lisäksi pappien, tutkimusmatkailijoiden ym. aikalaisten viranomaisten kuvaukset saamelaisten oloista ja alkoholinkäytöstä perustuvat yhtäältä rajoittuneeseen tietoon kohteesta ja toisaalta tarpeeseen tuottaa negatiivisesti värittynyttä kuvaa ”toiseudesta”. (Heikkilä 2009)

Riippumatta siitä kuinka totuudenmukaisia tai myyttisiä vanhat kuvaukset saamelaisten suhtautumisesta alkoholiin olivat, tämänkaltaisten stereotyyppisten käsitysten suuri ongelma on se, että ne vaikeuttavat päihdekysymysten puheeksi ottamista saamelaisten keskuudessa. Voimakkaan tunnepitoisesti latautunut yleistys aiheuttaa torjuntaa ja vaikeuttaa myös saamelaisyhteisön omaa mahdollisuutta puuttua ja käsitellä alkoholikysymyksiä keskuudessaan. (Heikkilä 2009)

Mitä tulee alkoholin käytön määriin, projektin luoman katsauksen mukaan ei ole olemassa yksiselitteistä tutkimustietoa siitä mikä on saamelaisten alkoholin käytön määrä suhteessa valtaväestöön Pohjoismaissa. Joidenkin – osin jo vanhoihin aineistoihin perustuvien – tutkimusten mukaan saamelaisten poromiesten alkoholinkäyttö on runsaampaa kuin valtaväestön (Näyhä & Hassi 1993, Kaiser 2009). Toisten tutkimustulosten mukaan saamelaisten alkoholinkäyttö vastaa pohjoismaiden valtaväestön tasoa, mutta käyttötavat ovat erilaiset (Larsen 1993, Larsen & Saglie 1996). Uusien tutkimustulosten mukaan esim. saamelaisnuoret käyttävät alkoholia jopa vähemmän kuin norjalainen valtaväestö (Spein 2004). Yleisellä tasolla voidaan todeta, että alkoholin käyttömäärän mittaamiseen sisältyy monia epävarmuus- ja virhetekijöitä, joiden vuoksi täysin varmaa kuvaa ei voida saada. Kyselyt perustuvat ihmisten itsensä ilmoittamiin tietoihin, eikä toistaiseksi ole tutkittu, ovatko saamelaisten ja valtaväestön kulttuuriset kommunikaatiotavat tässä asiassa samankaltaisia, ja minkä suuntaisia tällä menetelmällä syntyneet tilastolliset virheet ovat. Projektin lähtökohtien mukaan onkin tärkeämpää keskittää voimavarat alkoholinkäytön vähentämiseen tähtäävien toimien löytämiseen, kuin eri väestöryhmien käyttömäärien selvittämiseen. Vaikka saamelaisten alkoholinkulutus olisikin keskimäärin samaa tasoa kuin pohjoismaiden valtaväestön, on se silti huolestuttavan korkea. Resursseja tulisi kohdistaa hoitokäytäntöjen kulttuuristen menetelmien kehittämiseen sekä päihdehaittojen ehkäisyyn.

Kaiken kaikkiaan voidaan sanoa, että Goaikkanas-projekti onnistui hyvin julkisen keskustelun käynnistämisessä. Saamelaiset ja paikalliset sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijät ottivat

mielenkiinnolla vastaan uuden päihdekysymyksiä koskevan puhetavan ja viestintämateriaalin. Monet työntekijät ilmaisivat huojentumisensa siitä, että tästä vaikeasta asiasta on nyt helpompi puhua. Yhtenä tärkeimpänä saavutuksena voidaan pitää sitä, että sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijät oppivat tunnistamaan kulttuurisia eroja ja tarpeita asiakas- ja terapiatyössä. Tämä on yllättävän suuri haaste tasa-arvoon ja samanlaiseen palvelutarjontaan orientoituneelle henkilökunnalle.

Tietoisuutta saamelaiserityisestä näkökulmasta ja tarpeista levitettiin paikallisen tason ohella alue- ja valtakunnan tasolle. Projekti loi aktiivisesti yhteistyösuhteita ja toimi yhteistyössä mm. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen, Lapin Sairaanhoitopiirin mielenterveys ja päihdetyön kehittämishankkeen, Lapin päihdeklinikan ja Lapin läänin Alkoholiohjelman päihdekoordinaattorin kanssa vastaten saamelaiserityisestä osaamisesta lukuisissa eri tilaisuuksissa. Projektisihteeri oli aktiivisesti mukana valtakunnallisen päihde- ja mielenterveystyön kehittämissuunnitelman kuulemistilaisuuksissa. Hanke osallistui myös näkyvästi Päihdepäiville sekä muihin valtakunnallisiin päihde- ja mielenterveystyön kehittämistilaisuuksiin. Hankkeessa tehtiin myös yhteistyötä yli rajojen Norjan saamelaisalueen päihdetyötä tekevien tahojen kanssa kulttuuristen erityismenetelmien kehittämisessä. Lisäksi projektisihteeri toimi aktiivisesti arktisten alkuperäiskansojen päihde- ja mielenterveyskysymysten ja erityisosaamisen esiin nostamisen puolesta. EU:n pohjoisen ulottuvuuden sosiaali- ja terveyskumppanuuden (NDHPS), SIHLWA-asiantuntijaryhmän yhteyteen perustettiin keväällä 2009 Indigenous Mental Health, Addictions and Parenting (IMHAP) asiantuntijaryhmä, ja projektisihteeri toimi yhtenä jäsenenä tässä perustamistilaisuudessa. Projektin julkinen toiminta on esitelty kokonaisuudessaan luvussa 6 sekä koottu yhteen luvussa 8.

Julkisen puheen käynnistämisessä oli ensisijaisen tärkeätä kiinnittää huomiota puhetavan valintaan. Erityisesti sen vuoksi, että aihe oli herkkä ja vaikeasti lähestyttävä, oli löydettävä kohderyhmän erityispiirteet huomioon ottavia, kulttuurisesti toimivia ja hyväksyttäviä kommunikaatiotapoja. SámiSoster ry:n, Posken saamelaisyksikön ja Saamelaiskäräjien kielitoimiston edustajien kanssa käytyjen neuvottelujen tuloksena tultiin siihen tulokseen, että saamelaiserityisen kommunikaation tuli olla neutraalia, asiallista, ei-tuomitsevaa, ei suoraan ohjaamaan pyrkivää, vaan virikkeellistä, filosofista ja mahdollisuuksien mukaan lempeän humoristista. Näillä menetelmillä pyrittiin myös ylittämään uskonnollisen raittiusvalistuksen painolasti. Kulttuurisensitiivisestä näkökulmasta ja kommunikaatiotavoista päihdeviestinnässä on kirjoitettu lisää projektin julkaisussa ”Kulttuurisensitiivinen päihdetyö saamelaisalueella”, joka on tarkoitus saattaa painokuntoon jatkohankkeen aikana.

Saamelaisen päihdeviestintämateriaalin puutteen näkyväksi tekeminen oli myös yksi Goaikkanas-projektin suurista saavutuksista, jolla on merkitystä valtakunnan mittakaavassa. Saamenkielisen materiaali täydellinen puuttuminen Suomessa ja muissa Pohjoismaissa on erikoinen sokea piste yhteiskunnallisessa tajunnassa. Alkoholiohjelman materiaalin saamenkieliset käännökset saatiin painoon vuoden 2009 lopussa, ja ne ovat jatkohankkeen sekä muiden toimijoiden käytössä vuonna 2010. Lisäksi projekti tuotti omaa, kulttuuriset erityispiirteet huomioon ottavaa, Hiljaiset – kysymykset materiaalia. Kortteja, julisteita ja kalentereita on jaettu ensisijaisesti paikallisille sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöille, päättäjille sekä verkostokumppaneille. Lisäksi

materiaalia on toimitettu tärkeimmille alueellisen ja valtakunnallisen tason sidosryhmille päihdetyössä sekä -koulutuksessa.

Muina konkreettisina tuloksina voidaan todeta, että julkisuuspuheen ja aktiivisen vuorovaikutuksen ansioista saamelaisten asema ja oikeudet alkuperäiskansana sekä erityistarpeet tulivat julkisesti tunnustetuiksi ja kirjatuiksi mm. valtakunnalliseen mielenterveys- ja päihdetyön kehittämissuunnitelmaan (MIELI 2009), KASTE - sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma (2008–2011): Pohjois-Suomen alueellisen kehittämistoiminnan suunnitelmaan (28.1.2009) ja Lapin läänin hyvinvointiohjelmaan (2010-2015). Lisäksi Pohjois-Suomen monialaiset sosiaali- ja terveyspalvelut -hanke (PaKaste) sisällyttivät saamelaisnäkökulman uusiin hankkeisiinsa; esim. Terve Lappi -terveydenedistämisen hanke ja Tervein mielin Pohjois-Suomessa, Lapin osahanke. Aiemmista terveydenedistämisohjelmista saamelaisnäkökulma puuttui kokonaan.

Vastaavasti saamelaisalueen kuntien sosiaali- ja terveydenhuollosta vastaavat tahot aktivoituivat päihdekysymyksissä. Projektisihteeri kutsuttiin mukaan Enontekiön moniammatilliseen ehkäisevän päihdetyön ryhmään sekä moniammatillisen päihdetyön ryhmän puheenjohtajaksi. Inarissa käynnistettiin mielenterveys- ja päihdestrategian laatiminen, ja Enontekiöllä otettiin esille päihdestrategian päivitys. Myös päihdetyön uudelleenjärjestelytarpeesta ja mahdollisuuksista on käyty alustavia neuvotteluja Enontekiön sosiaali- ja terveystoimen päättäjien kanssa Tunturi-Lapin seutukunnallisen päihdetyön hankkeen päättyessä. Projektiyhteistyön tuloksena Tunturi-Lapin seutukunnallisen päihdetyöntekijän saamelaiserityinen osaaminen lisääntyi, ja hänen toimestaan saatiin käyntiin saamelainen AA-toiminta Enontekiöllä, perustettiin AA Sápmi sekä ryhdyttiin kääntämään AA:n Isoa kirjaa pohjoissaamen kielelle.

Goaikkanas –projektin tuloksena saatiin myös jatkohanke, Sámi vugiin fábmuid gárrenavnnasbargui/Saamelaiset voimavarat päihdetyöhön, joka jatkaa toimintaa yhteistyökumppaneiden kanssa. Tavoitteena on vakiinnuttaa hyvin liikkeelle lähteneet verkostoitumis- ja kehittämistoimet, sekä kokeilla saamelaiserityisiä varhaisvaiheen päihdetyömuotoja käytännössä. Lisäksi SámiSosterille on tullut hankeyhteistyöpyyntöjä useiden eri toimijoiden taholta. Näköpiirissä voi siis olla päihdekysymyksiin liittyvän hanketoiminnan laajeneminen.

Toisaalta hankkeen ansiosta SámiSoster ry:stä tuli aktiivinen toimija päihdetyössä ja saamelaiserityisen osaamisen tuottaja. SámiSoster ry oli jo pitkään kamppaillut tämän vaikeaksi koetun aiheen kanssa ja miettinyt miten päihdetyö ja päihdekysymyksistä puhuminen voidaan käynnistää. Kun yhdistys oli Humalajuomisen vähentämisen hankkeen myötä, ikään kuin puoliväkisin, tullut vedetyksi päihdetyön hankkeeseen, saatiin tämäkin saamelaisten hyvinvoinnin kannalta tärkeä toiminnanlohko käyntiin. Hankkeen myötä SámiSoster ry liittyi järjestöjen Alkoholikumppanuusohjelmaan, solmien kumppanuussopimuksen vuonna 2008. Vastaavasti yhdistys osallistui järjestöjen päihdetyön koulutuksen kehittämistyöhön (JÄKRIT) tuoden esiin saamelaiserityisen osaamisen tarpeen.

Kaikkia keskusteluja ja niiden konkreettisia vaikutuksia on mahdoton kirjata ja todeta. Hankehenkilöstö on käynyt esitelmien ja radiopuheenvuorojen ohella valtavan määrän epävirallisia, kahdenkeskeisiä keskusteluja saamelaisten päihteiden käyttöön ja päihdehoitoon liittyvistä

kysymyksistä eri alojen ihmisten kanssa. Toivon mukaan siemen on jäänyt itämään ja se alkaa kantaa vähitellen hedelmää.

7.2. SAAMELAISALUEEN PÄIHDETYÖN TOIMINTAMALLI

Goaikkanas -projektin tuottamasta saamelaisalueen päihdetyön toimintamallista rakentui olosuhteet huomioon ottava *laajan päihdetyön toimintamalli*. Sen mukaisesti saamelaiserityisen päihdetyön edistämisen ohella tulee vahvistaa myös muuta saamelaisalueen kuntien päihdetyötä. Saamelaiserityistä osaamista tulee vahvistaa erityisenä osa-alueena perusterveydenhuollon varhaisvaiheen puuttumisessa, erityissairaanhoidon ym. laitoskuntoutuspalveluissa sekä avopalveluissa ja vertaistoiminnassa. Sosiaali- ja terveydenhuollon sekä työvoimatoimen varhaisvaiheen puuttumisen taitoja tulee vahvistaa ja sitä varten tulee olla asianmukaista saamenkielistä ja kulttuuriset erityispiirteet huomioon ottavaa materiaalia. Vastaavasti koko palveluketjun tulee olla kunnossa siten, että vaihtoehtoisia kuntoutuspalveluja tulee olla tarjolla riittävästi. Samanaikaisesti tarvitaan jatkuvaa yleiseen asenneilmapiiriin vaikuttamistyötä; tämä koskee niin viranomaisia kuin väestöä ja erityisesti saamelaista poronhoitajayhteisöä, joka on tämän hankkeen kohderyhmä.

Laaja-alaisen päihdetyön mallissa pyritään yhtäaikaisesti:

1) vaikuttamaan asenneilmapiirin myönteiseen kehitykseen ylläpitämällä julkista keskustelua,

2) edistämään puheeksi ottamista viranomaisten keskuudessa ja vahvistamaan moniammatillista verkostotoimintaa

3) luomaan vaihtoehtoisia hoitopolkuja,

4) tuottamaan saamenkielistä ja kulttuuriset erityispiirteet huomioon ottavaa päihdeviestintämateriaalia sekä turvaamaan eri toimijoiden saamelaiserityistä osaamista

5) kehittämään kulttuurisensitiivisiä päihdetyömenetelmiä.

Laaja-alainen toiminta on tärkeätä sen vuoksi, että saamelaisalueen kuntien yleiset päihdepalvelut eivät tällä hetkellä ole riittäviä (kaikin osin ne eivät ole edes lakisääteisellä tasolla), eikä saamenkielistä ja kulttuurista erityisosaamista ole Suomessa saatavilla ollenkaan. Lisäksi pitkät etäisyydet ja pieni väestöpohja asettavat erityishaasteita. Etäisyydet päihdekuntoutuspaikkoihin ovat pitkät, eikä niiden luonne vastaa kaikin osin saamelaisalueen asiakaskunnan tarpeita. Tämä ilmenee mm. verrattain alhaisena päihdehoitoon hakeutumisena. Toisaalta saamelaisalueella nähtiin tarvetta lisätä varhaisvaiheen puuttumista ja ennen kaikkea saamelaiskulttuurista osaamista. Varhaisvaiheen puuttumisen ja vertaistuen on todettu olevan kustannustehokkaimmat tavat toimia päihdetyössä.

Kolmanneksi asenteellisiin kysymyksiin on kiinnitettävä erityishuomiota ja lähestyttävä kulttuurisensitiivisin tavoin. Taustalla vaikuttavat mm. lestadiolainen perintö, kulttuurinen stigmatisaatio, alkoholin paikalliset ja kulttuuriset erityismerkitykset sekä kulttuuriset normit,

joiden vuoksi esim. alkoholiongelmista ei kuulu puhua julkisesti. Hiljaiset kysymykset – puheeksiottamisen toimintatapa ja materiaali pyrkii vastaamaan juuri tähän tarpeeseen.

Toimintamallin lähtökohtaisena ideana on ehkäisevän päihdetyön laatuvaatimusten mukaisesti ajatus siitä, että saamelaisalueen ihmisillä – tässä tapauksessa erityisesti saamelaisilla poronhoitajilla – tulee olla riittävästi mahdollisuuksia ja valmiuksia (tieto, palvelut, asenteet) omaehtoiseen päihteiden käytön hallintaan ja haittojen vähentämiseen. Vastaavasti eri viranomaisten tulisi tahollaan tehostaa alkoholiongelmien puheeksi ottamista, neuvontaa ja mahdollista hoitoonohjausta. Varhaisvaiheen puuttumisen ja menestyksellisen toteutuksen edellytyksenä ovat kulttuurinen erityisosaaminen, ja omakielisen ja kulttuuriset erityispiirteet huomioonottavan päihdevalistusmateriaalin saatavuus sekä vaihtoehtoisten hoitopolkujen olemassaolo (kuntoutus, avohoito ja vertaistuki) sekä se, että yleiseen asenneilmapiiriin pyritään samanaikaisesti vaikuttamaan koko yhteisössä ja päihdetyötä tekevien viranomaisten keskuudessa.

Päihde- ja mielenterveyskysymyksiin sekä saamelaiskulttuuriin liittyvää osaamista tulee vahvistaa esim. vertaistyönohjauksellinen koulutuksen muodossa. Vertaistyönohjauksellisen toiminnan lähtökohtaisena ideana ja toimintamallina hyödynnettiin ja sovellettiin Sininauhaliiton Nähdyksi tulemisen toivo - hankkeessa kehitettyä ’eettisen ruokalistan’ toimintatapaa. Tässä työnohjauksellisessa koulutusmallissa tavoitteena oli löytää esim. ravintolatyöntekijöiden kesken yhteiset eettiset toimintatavat alkoholin anniskeluun kiinnittäen huomioon erityisesti vaikeisiin tilanteisiin, kuten asiakkaana olevat lapsiperheet, raskaana olevat naiset yms. Tämä toimintamalli lähti liikkeelle toimijoiden omien alkoholiasenteiden työstämisestä. Sen jälkeen mietittiin mitkä ovat keskeisimpiä alkoholiin liittyviä ongelmatilanteita käytännön asiakastyössä, ja miten niiden kohdalla olisi mielekkäintä toimia. Lähtökohtaisena ajatuksena oli, ettei tuotaisi ulkoapäin valmista normistoa ja käyttäytymisohjeita, vaan toimintamalli pyrittäisiin rakentamaan siten, että siinä otetaan mahdollisimman pitkälle huomion käytännön konteksti ja sen asettamat ehdot sekä mahdollisuudet. Tällä tavalla on paremmat mahdollisuudet saada sovitut toimet juurtumaan käytäntöön ja saavuttaa pitkällä tähtäimellä toimivampi käytäntö.

Hankkeessa tuotettu saamelaisalueen päihdetyön toimintamalli perustuu saamelaisalueen sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöitä sekä muita päihdetyön toimijoita kuten seurakuntien diakoniatyöntekijöitä, nuorisotoimen työntekijöitä ja muiden projektien työntekijöitä haastatteluihin. Haastattelujen avulla kartoitettiin olemassa oleva päihdetyön tilanne ja ensisijaiset kehittämistarpeet sekä mahdollisuudet. Yksityiskohtaisempi kuvaus päihdetyön mallista ja sen perusteluista löytyy Kulttuurisensitiivinen päihdetyö saamelaisalueella –julkaisusta.

8. TUOTOKSET

SAAMENKIELINEN HILJAISET KYSYMYKSET –MATERIAALI

Kortit, käyttöohjeet

Julisteet

Kalenteri

Hiljaiset kysymykset -toimintamallin tuotteistus (lopputestaus puuttuu)

JULKAISUT

Heikkilä, L : Kulttuurisensitiivinen päihdetyö saamelaisalueella (tulossa)

Honkanen, K: Hiljaiset kysymykset – kulttuurisensitiivinen päihdetyön materiaali saamelaisasiakkaan kohtaamisessa. HUMAK 4/2009.

RAPORTIT

Vuosittaiset toimintasuunnitelmat ja väliraportit

Loppuraportti hankkeen tuloksista: humalajuomisen vähentämiseen tähtäävän päihdetyön verkostomalli, joka ottaa riittävästi huomioon saamelaiskulttuurin erityistarpeet

Posteri Saamelaisten hyvinvoinnin avaintekijöistä. NDPHS, PAC-5, Gatineau, Quebec, Canada 19.11.2008

JATKOHANKE

Sámi vugiin fábmuid gárrenavnnasbargui/ Saamelaiset voimavarat päihdetyössä (2009-2011)

ARTIKKELIT, ESITELMÄT, LEHDISTÖTIEDOTTEET:

Heikkilä, Lydia 2008: ” GOAIKKANAS-projektin tavoitteet”. Saamelaisalueen päihdetyön haasteet ja mahdollisuudet -seminaari Hetassa, Tunturi-Lapin luontokeskus Skierrissä 22.2.2008 (tiedotus: YLE Sámi Radio, YLE Lapin radio, YLE TV Ođđasat, Enontekiön Sanomat, Inarilainen, Lapin Kansa)

Heikkilä, L 2008: ”Mettäterapian mahdollisuudet saamelaisalueen päihdetyömuotona”. Poske, asiakastyön kehittämispäivät. Köngäs 31.3.2008

Heikkilä, L 2008: ” ”. MIELI 2009 alueellinen kuulemistilaisuus Oulussa 2008. Muistio valtakunnalliselle työryhmälle.

Heikkilä, L 2008: ”Saamelaisuus haasteena ja voimavarana – perustason päihdetyössä”. MIELI 2009 valtakunnallinen kehittämisseminaari Helsingissä 2.9.2008 (http://info.stakes.fi/mielijapaihde/FI/koulutus/seminaari.htm)

Heikkilä, L 2008: ”Hiljaiset kysymykset – kulttuurinen näkökulma puheeksi ottamiseen”.”Persoonallisuus ja riippuvuusongelmat” -seminaarissa ASPA-säätiö. Inarissa 14.11.2008

Heikkilä, L 2009: Hiljaisia kysymyksiä vaietuista asioista. Orjasniemi & Tiuraniemi (toim.) Rajua, rujoa ja raitista. Alkoholinkäyttöä Lapissa. Lapin yliopistopaino, Rovaniemi. (tiedotus ja uutisointi 6.2.2008 Lapin Kansa, YLE Lapin Radio ja Helsingin Sanomat)

Heikkilä, L 2009: Man stuoris lea goaikkanas? – Päihdetyötä saamen kielellä. Sininen aalto 2009: ()

Heikkilä, L 2009: Seminaariesitelmä ”Saamelaisnäkökulma Alkoholiohjelmaan”, Mielekkäästi tulevaan - Mielenterveys- ja päihdetyöhankkeiden kevätseminaari LSHP/Poske. Levitunturilla 23.-24.4.2009

Heikkilä, L 2009: ”Saamelaisten hyvinvointipalvelujen haasteet – erityisnäkökulmana henkinen hyvinvointi”. Poske-päivät, 8.6.2009 Tankavaara

Heikkilä, L 2009 Terveydentasa-arvo –paneelipuheenvuoro. Päihdepäivät Turussa 15.–16.9.2009 (Tiedotus: Sámi Radio)

Heikkilä, L 2009: MIELI 2009 -toteutusta koskeva paneelipuheenvuoro. Lapin päihdepäivät Rovaniemellä 4.-5.11.2009

Magga, Ristenrauna 2009: ”Saamelainen mielenterveys- ja päihdepalvelujen asiakkaana”. MIELI 2009 -kansalliset mielenterveyspäivät, Suomen mielenterveysseura, Rovaniemi 5. - 6.2.2009

OSALLISTUMINEN KOULUTUSTILAISUUKSIIN JA ALAN KEHITTÄMISSEMINAAREIHIN, JOISSA HANKETTA JA SAAMELAISERITYISTÄ NÄKÖKULMAA ESITELTY:

Ehkäisevän päihdetyön työkokous, Terve Lappi –hankkeen esittely. Rovaniemi 29.2.2008

Hyvinvoinnin rajalla - kysymyksiä palvelurakenteiden kehittämisestä saamelaisalueella. Työseminaari. Kittilän Kallo 3-4.9.2009

Lapin lääninhallitus ja SámiSoster ry: Päihdeasiat pöydälle –tilaisuus. Utsjoki 30.8.07

Lapin lääninhallitus: Päihdeasiat pöydälle. Ivalo 31.8.07

Lapin sosiaaliturvayhdistys ja Lapin lääninhallitus: ”Hyvinvointipolitiikan haasteet”

Lapin mielenterveys- ja päihdepäivät. Lapin lääninhallitus, Alkoholiohjelma, Lapin sairaanhoitopiiri Mielenterveys- ja päihdetyön seudullinen kehittämishanke ja Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen päihdetyön kehittämisyksikkö, Rovaniemellä 15. – 16.10.2008

Lapin mielenterveys- ja päihdepäivät. Lapin lääninhallitus, Alkoholiohjelma, Tervein Mielin Pohjois-Suomessa Lapin -hanke, Lapin sairaanhoitopiiri ja Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen Lapin toimintayksikkö, Rovaniemellä 4.-5.11.2009

Lapin sosiaaliturvan syyspäivät. Levillä 13–14.9.2007

Lapin sosiaaliturvan syyspäivät. Saariselällä 18.–19.2008

Mielekkäästi tulevaan - Mielenterveys- ja päihdetyöhankkeiden kevätseminaari LSHP/POSKE. Levi 23.–24.4.2009

Mielenterveys- ja päihdetyön valtakunnallinen kehittämissuunnitelma (MIELI 2009) kuulemistilaisuus. Oulu 25.4.2008

Mielenterveys- ja päihdetyön valtakunnallinen kehittämissuunnitelma (MIELI 2009) kehittämisseminaari. Helsinki 2.9.2008

MIELI 2009 -kansalliset mielenterveyspäivät, Suomen mielenterveysseura. Rovaniemi 5. - 6.2.2009

NOPUS (Nordic Educational Programme for the Development of Social Services) “Verkostoituva ja rajat ylittävä sosiaalityö saamelaisalueella”. Levi 6.-7.11.2007

BEAC, 4th Conference on Psychiatry. Luleå 17.–19.3.2009. Erityisteemana alkuperäiskansat ja mielenterveys sekä päihdekysymykset. NDPHS/SIHLWA työkokous koskien alkuperäiskansojen mielenterveys, addiktio ja vanhemmuustyöryhmän perustamista.

NDPHS, Fifth Annual Partnership Conference (PAC 5). Gatineau, Quebec, Canada 19.11.2008

Health of Indigenous and Remote Communities. Meeting hosted by First Nations and Inuit Health Branch (FNIHB) for the NDPHS. Gatineau, Quebec 20.-21.11.2008

NDPHS/SIHLWA/Indigenous Mental Health, Addictions and Parenting (IMHAP) -subgroup:n perustamiskokous, Östersund 4.-5.5.2009

Poske – asiakastyön kehittämispäivät. Köngäs 31.3.2008

Poske-päivät. Utsjoki 18.6.2008

Poske-päivät. Tankavaara 8.6.2009

Päihdepäivät. Turku 15.–16.9.2009 (Tiedotus: YLE Sámi Radio)

”Saamelaislasten oikeuksien toteutumista Suomen saamelaisalueella” - koskevan selvityksen julkistamistilaisuus, Lapsiasiainvaltuutetun toimisto. Inari 21.4.2008

SámiSoster ry:n 10-vuotisjuhlaseminaari Inari 21.4.2008

SámiSoster ry:n projektien esittelypäivät Inari 27.11.2007, Inari 6.2.2009 ja Inari 28.11.2009

Sielu ráfi -seminaari, Pohjoismainen Saamelaiskonferenssi. Rovaniemi 31.10- 1.11. 2008

Sosiaalihuollon päihdepäivät, A-klinikkasäätiö. Helsinki 11.–12.11.2009

Sosiaali- ja terveysturvan päivät. Kunta – paras paikka palveluille? Palvelumalleja uudistamassa. Rovaniemi 12.-14.8.2009

9. ARVIOINTI

Arviointi on suoritettu konsultatiivisen itsearvioinnin menetelmällä Sininauhaliiton ARPA palvelun toimesta. Nina K. Hyttinen julkaisee Humalajuomisen vähentämishankkeen arviointiraportin erillisenä julkaisuna.

10. JUURRUTTAMINEN

Projektin toiminnan juurtumista edesauttoi merkittävästi se, että sille saatiin jatkohanke: Sámi vugiin fábmuid gárrenávnnasbargui/ Saamelaiset voimavarat päihdetyöhön. Jatkohanke lähti liikkeelle välittömästi pilottihankkeen loputtua ja käyttöönsä sen luomat, verkostot, käynnistetyt toimet ja osaamisen.

Toisaalta koko toiminta rakentuu siihen, että toimet kehitetään osana sosiaali- ja terveydenhuoltoa sekä muiden päihdetyötä tekeviä tahojen toimintaa. Näin ollen toimet juurtuvat jo lähtökohtaisesti osaksi käytäntöjä. Kuitenkin saamelaisalueen kunnissa tarvitaan jatkossa saamelaiserityisen osaamisen vahvistamista ja menetelmien kehittämistä sekä lisää resursseja päihdetyöhön.

11. POHDINTA - MITÄ OPIMME HUMALAJUOMISEN VÄHENTÄMISTÄ?

Kaiken kaikkiaan hanke on hyvä esimerkki siitä, miten vaikean lähtötilanteen ja käynnistämisvaiheiden kautta saadaan toteutettua menestyksekäs hanke. Goaikkanas-projektia voidaan pitää varsin onnistuneena siinä suhteessa, että se onnistui käynnistämään sekä saamelaisten keskuudessa, sosiaali- ja terveydenhuollon sekä päihdetyön ammattilaisten keskuudessa että julkisuudessa keskustelun saamelaisten alkoholinkäyttöön liittyvistä kysymyksistä ja ongelmista. Tästä vaikeaksi koetusta aiheesta tuli luonteva osa julkista ja ammatillista keskustelua. Kulttuurista ilmausta käyttäen, humalajuomisen vähentämisen toimille poljettiin latu.

OPPIMISEN PAIKKOJA JA OIVALLUKSIA

Hanke on tarjonnut monenlaisia oppimistilaisuuksia. Ensinnäkin se on osoittanut, että asenteelliset kysymykset ovat syvään juurtuneita, ja ne tulee ottaa vakavasti päihdetyössä, vaikkei sitä ole kirjattu Alkoholiohjelmaan. Alkoholiin, päihdevalistukseen ja päihdetyöhön suhtautuminen on edelleenkin varsin asenteellista yhteiskunnassamme. Taustalla on historian painolasti, joka on pitkälti purkamaton. Erityisesti asenteet ovat leimaavia suhteessa saamelaisiin ja alkoholin käyttöön. Tämä ilmenee mm. siinä, että saamelaisista ja päihdekysymyksistä puhuttaessa täytyy valita sanansa erityisellä huolella ja valmistautua kohtaamaan stereotyyppisiä reaktioita. Kaikesta päätellen yhteiskunnassamme näyttää olevan tarve käynnistää laajempaakin valtakunnallista keskustelua ja kehittämistyötä, jotta päihdetyön taustalla olevia piiloisia asenteita, kulttuurisia itsestäänselvyyksiä ja sitoumuksia voidaan käsitellä avoimemmin ja pyrkiä voittamaan (mm. moraalitukset ja historiallinen painolasti). Siten voidaan luoda tilaa uusille toimintamalleille ja – kulttuurille. Koska päihde- ym. riippuvuusongelmat ovat mielenterveysongelmien ohella aikamme yhteiskunnan suurimmat, yksittäiset kansanterveydelliset huolenaiheet ja niiden osuus kasvaa jatkuvasti, olisi näihin kysymyksiin panostettava koko yhteiskunnan taholta huomattavasti enemmän ja ennen kaikkea monipuolistettava suhtautumis- ja käsittelytapoja sekä osaamista.

Toisaalta avaintoimijahaastattelujen perusteella vahvistui kuva, että sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöillä sekä muilla päihdetyötä työssään tekevillä ihmisillä on paljon hiljaista tietoa, valmiuksia ja halua toimia päihdekysymysten eteen. Kuitenkaan päihdetyön systeemi ei tällä hetkellä ole kaikin osin toimiva paikallisella eikä alueellisella tasolla. Olisi tärkeä saada nämä voimavarat paremmin käyttöön, ja löytää moniammatillisia, paikallisiin olosuhteisiin räätälöityjä verkostopohjaisia toimintamalleja. Päihdeongelmat tulisi nähdä laajempana osana muita riippuvuusongelmia sekä mielenterveysongelmia ja työntekijöille tulisi tarjota vertaistyönohjauksellista ja ammatillista lisäkoulutusta ajankohtaisista kehityssuunnista ja menetelmistä. Tärkeätä on vetää samaan suuntaan, jos ei aina yhtä köyttä löydy.

Saamelaiserityiseen osaamiseen tulee panostaa varsinkin saamelaisalueella ja Lapin läänissä. Koulutuksen tärkeänä osana tulee lisäksi työstää kaikkien työntekijöiden omia asenteita alkoholiin ja päihdekysymyksiin sekä päihdeasiakkaiden kohtaamiseen. Asiakaslähtöisen lähestymistavan ohella sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöiden tulee lisäksi oppia tunnistamaan myös asiakkaan

kulttuurinen konteksti, sen merkitys ja siitä nousevat erityistarpeet. Monikulttuurisuus on jo jokseenkin vakiintunut ulottuvuus sosiaali- ja terveystyössä. Saamelaisuus on kuitenkin ”unohtunut” tässä yhteydessä kokonaan. Saamenkieliset ja kulttuuriset erityispiirteet huomioon ottavat päihde- ja psykoterapiapalvelut sekä päihdeviestintämateriaali puuttuivat hankkeen alkaessa Suomesta kokonaan. On tärkeä huomata, että tämä asia ei koske vain saamelaisaluetta tai Lapin maakuntaa vaan samalla koko Suomea. Helsingissä asuu tällä hetkellä n 1000 saamelaista, ja sitä voidaan siten Suomen ”suurimpana saamelaiskylänä”. Saamelaisten palvelutarpeet tulisi siten ottaa huomioon myös valtakunnallisella tasolla.

Kulttuuriset erityispiirteet, arvot, normit ja kommunikaatiotavat pitäisi huomioida paremmin viestinnässä, puheeksi ottamisessa ja palveluissa. Asiakastapaamiset ovat aina myös kulttuurisia kohtaamisia, ja kantavat muassaan monia piiloisia sekä sisäänrakennettuja merkityksiä. Kuten uusimmat tutkimukset osoittavat, näillä voi olla suuri merkitys asiakastyön onnistumisen kannalta (Mattila-Niemi 2010). Saamelaisen erityisosaamisen lisääminen päihdetyössä on siten osaltaan myös monikulttuurisuuskasvatusta ja edistää laajemminkin tämän etnisen vähemmistön asemaa yhteiskunnassamme.

Ongelmien tunnistamisen ohella olisi tarpeen paneutua entistä enemmän selvittämään myös *kulttuurisia vahvuuksia ja voimavaroja, jotka muodostavat hyvinvoinnin perustan ja tärkeimmät suojaavat tekijät.* Tämä palvelisi myös parhaiten sosiaalisten ongelmien ehkäisevää toimintaa. Saamelaisten hyvinvoinnin erityispiirteitä, ulottuvuuksia ja haasteita olisi siksi tarpeen selvittää enemmän myös tutkimuksellisesti. Vastaavasti on tarve kehittää erilaisia, saamelaisasiakkaiden tarpeisiin paremmin vastaavia päihdehoito- ja –kuntoutusmuotoja. Projektin aikana syntyivät ensi oivallukset siitä millaisia ovat käytännössä saamelaiskulttuuriset erityispiirteet paremmin huomioivia kommunikaatiotapoja ja vuorovaikutuskäytäntöjä sekä miten niitä voidaan soveltaa päihdetyössä. Saamelaiskulttuurisia työmenetelmiä kehitettäessä kokemukset muiden arktisten alkuperäiskansojen parissa tehdystä päihdetyöstä tulisi saada Suomessa paremmin käyttöön

Kuva 9. Goaikkanasa jos mearran ribaha, se salle sat maid mihá viidábut váikkuha. Pienillä pisaroilla on laajat vaikutukset.

MIKÄ TEKEE HANKKEESTA TOIMIVAN?

Tämä hanke on ollut hyvä esimerkki siitä, että hankkeiden suunnitteluvaiheessa on välttämätöntä olla yhteydessä käytännön toimijoihin, yhteistyökumppaneihin ja neuvotella pääasiat ennakkoon hankkeen toteuttajien kanssa. Hankkeiden sisältö ja toimintatavat tulevat perustua riittävään tietoon, ymmärrykseen ja eettisiin käsityksiin sekä olla toimintaympäristön kannalta hyväksyttäviä ja relevantteja.

Lisäksi on tärkeä, että hankkeella on asiansa osaava, innostunut ja sitoutunut henkilöstö. Kannattaa panostaa koulutettuun henkilöstöön, varsinkin kun hanke on vaikeasti toteutettavissa oleva, uutta toimintatapaa ja –kulttuuria luova sekä edellyttää monialaisia taitoja ja suurta itsenäisyyttä. Julkisen keskustelun käynnistäminen edellyttää harjaannusta ja rohkeutta kirjoittaa ja puhua julkisuudessa sekä analysoida ja määritellä asioita selkeästi.

Pienissä hankkeissa ei kannata rakentaa turhia hallinnollisia kiemuroita. Suorat, avoimet, matalan hierarkian toimijasuhteet ja vireä yhteydenpito mahdollistavat joustavan ja koordinoidun toiminnan. Nopealiikkeinen ohjaustiimi korjaa tarvittaessa kurssia ja antaa tukensa, osaamisensa sekä tarvittavat henkilösuhteet hankkeen käyttöön.

Lisäksi selkeästä työnjaosta ja arvomaailmasta on välttämätöntä sopia heti hankkeen alussa. Vastaavasi toteuttajalle tulee taata riittävästi resursseja, selkeästi määritellyt toiminnan tavoitteet ja toimintatavat sekä toisaalta riittävä itsenäisyys toteuttaa hanketta. Keskinäinen luottamus ja kunnioitus eri toimijoiden kesken on olennaisen tärkeää varsinkin monitoimijaperustaisissa hankkeissa.

LÄHTEET

Heikkilä, L 2009: Hiljaisia kysymyksiä vaietuista asioista. Orjasniemi & Tiuraniemi (toim.) Rajua, rujoa ja raitista. Alkoholin käyttöä Lapissa. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. (226-238)

Heikkilä, L 2010: GOAIKKANAS – kulttuurisensitiivinen päihdetyö saamelaisalueella. SámiSoster ry.

Hemanus, Pertti& Partanen, J & Virtanen, M (1987) Virittävyyden ongelma. Tampereen yliopisto, Tiedotusopin laitos, Julkaisuja C 9.

Honkanen, K 2009: Hiljaiset kysymykset – kulttuurisensitiivinen päihdetyön materiaali saamelaisasiakkaan kohtaamisessa. HUMAK 4/2009.

Kaiser, N & Salander-Renberg,E & Sjölander, P & Edin-Liljegren, A & Jacobsson, L 2009: *Depression and anxiety in the reindeer-herding Sami population of Sweden.* (inskickad för publicering)

Kokko, S & Jokiranta, V & Veikkolainen, M & Silvennoinen, A 2007: Tunturi-Lapin kuntien sosiaali- ja terveyspalveluiden kehittämisselvitys. Stakes, Alue- ja kuntapalvelut. Kehittämisselvityksiä 35.

LAATUTÄHTEÄ TAVOITTELEMASSA. Ehkäisevän päihdetyön laatukriteerit. Stakes 2006.

Larsen, S 1993: The Origins of Alcohol-related Social Norms in the Sámi Minority. Addiction, 88: 501-508

Larsen, S & Saglie, J 1996: Alcohol Use in Sámi and Non-Sámi Areas in Northern Norway. European Addiction Research 3: 78-82. Universitetet i Tromsø

Magga, R 2009: Saamelainen mielenterveys- ja päihdepalvelujen asiakkaana. Mieli 2009 -kansalliset mielenterveyspäivät, Suomen mielenterveysseura. Rovaniemi 5. - 6.2. 2009

Mattila-Niemi, M 2010: Kuntoutusosallisuuden diagnoosi-tutkimus entisten rappiokäyttäjien kuntoutumisen muodoista, mekanismeista ja mahdollisuuksista. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 81/2009

Näkkäläjärvi, A-M 2007: ”Se on tilantheen mukhaan…” Itä-Enontekiön saamelaisten alkoholikulttuurin muuttuminen osana yhteiskunnallista ja yhteisöllistä muutosta. Pro gradu – tutkielma. Lapin yliopisto, Sosiaalityön laitos.

Näkkäläjärvi, K 2008: Saamen kielilain toteutuminen vuosina 2004-2006 : kertomus saamen kielilain toteutumisesta. Saamen kielineuvosto, saamen kielen toimisto

Näyhä, S & Hassi, J (toim.) 1993: Poronhoitajien elintavat, työ ja terveys. Kansaneläkelaitoksen julkaisuja, ML: 127

Saamelaiskäräjien sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämisohjelma 2008 – 2011. Hyväksytty Saamelaiskäräjien kokouksessa Rovaniemellä 27.10.2008

SámiSoster ry, Toimintastrategia 2010-2012

Spein, A-R 2007: Substance use behavior among ethnic diverse young people in North Norway in the 1990s. “The North Norwegian Youth Study”: A cross-cultural longitudinal study comparing smoking and drinking rates and patterns among young indigenous Sami and non-indigenous peers**.** Sámi dearvvašvuoðadutkama guovddáš/Senter for samisk helseforskning,

Virtanen, M 1982: Änkyrä, tuiske, huppeli. Muuttuva suomalainen humala. WSOY, Porvoo.